

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

Jorder ind under Herregaarden Drøsselholm). Aar 1591 fik Byen en Latinskole, som en Tid havde sit Lokale i en Bygning ved Kirken (senere en Tid Friskole), indtil den ophævedes 1740 og afløstes af en dansk Skole. Nogen større By blev den aldrig i den nyere Tid. Under den nordiske Syvaarskrig stod den ved en Udskrivning 1565 blandt de mindste Byer paa Sjælland; under Svenskekrigen 1658-60 led den meget (se „Fra Ark. og Mus.“ III p. 393); 1672 havde den 463 Indb., men 1740 var Tallet sunket til 350, og 1774 ejede Byen ikke eet Fartøj. I Slutn. af 18. Aarh. havde Byen sig noget, dels ved Handel paa Norge, dels ved det Odsherredske Gods' Udskiftning; 1787 havde den 532 Indb. Men snart gik det atter tilbage for den, og 1832 havde den igen ingen Skibe. Folketallet er dog steget ret betydeligt i de senere Aar (se videre p. 434).

Torsjorderne NV. for Byen er Navnet paa de af Chr. III til Nyk. skænkede Jorder, som havde tilhørt den øde By Torup. Det højeste Punkt paa dem kaldes Torsbjærg; nedenfor dette er truffet Rester af en Hustomt. I Grønnehave Skov ligger nogle Gravhøje.

Litt.: J. H. Larsen, Nykøbing, i „Holbæks Amt, topogr. beskrevet“, I. Bd., p. 45. F. E. Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. Latinskoler i Korsør, Næstved, Nykøbing i Odsh. etc., Roskilde 1871. H. V. Clausen, Fra Holb. Amt, 1918, p. 285 flg.

Merløse Herred.

Sognene: (Tveje-Merløse), Butterup, Nørre-Jerløse, Kvanløse, Sønder-Jerløse, Søstrup, Asmindrup, Grandløse, Tølløse, Aagerup, Soderup, Eskilstrup, Tostrup, Ugerløse, Undløse, Søndersted, Niløse, Tersløse, Stenlille.

1584

Merløse Herred, det største og det sydøstligste Hrd. i Holbæk Amt, omgives af Holbæk Fjord, Bramsnæs Vig, Kbhvns. Amt (Volborg Hrd.), mod hvilket Elverdams Aa danner Grænsen, Sorø Amt (Ringsted og Alsted Hrdr.), Løve Hrd. og Tuse Hrd. Dets største Udstrækning er c. 22 km fra N. til S.; fra V. til Ø. er dets største Bredde over 25 km. Store Skovstrækninger er jævnt fordelte over hele Herredet (2749 ha, c. $\frac{1}{18}$ af Arealet); paa Søer er det fattigt. Jorderne er for det meste højtliggende og bakkede, især i Midten; kun mod N. er der langs Holbæk Fjord og Bramsnæs Vig helt lave Strækninger; mod SV. er der side Strækninger langs

Aamose. M. H. t. Frugtbarheden nærmer Herredet sig til Gennemsnittet for Amtet, idet der gaar c. $11\frac{1}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk. Det saml. Areal udgjorde 1916 35,307 ha (c. 353 km²) — uden det 1918 i Holbæk indlemmede Tveje-Merløse Sogn: 34,108 ha —, deraf Vandareal 157 ha. Ager og Engs Hrtk. samt det halv. Skovskyldehrtk. udgjorde $\frac{1}{7}$ 1905 5361 Td. (uden Tveje-Merløse Sogn 5137). Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1916 22,288 (1801: 9569, 1850: 15,204, 1901: 18,772). I Herredet ligger Købstaden Holbæk. I gejstl. Hens. danner Herredet — undt. Niløse, Tersløse og Stenlille Sogne, der hører til Ars-Løve Hrds Provsti — med Tuse Hrd. og Holbæk Kbst. eet Provsti, Merløse og Tuse Hrds Provsti, hvortil Holmstrup S. af Skippinge Hrd. ogsaa hører.

Merløse Hrd. (1231: *Myærlos-* og *Miarlosæhæreth*), hørte i Middelald. til Sjællands Vestersyssel, fra 1660 til gl. Holbæk Amt (se videre p. 396).

Allerede fra en tidlig Del af Stenalderen foreligger Bopladser i Hrd., dels paa Banker i Aamosen, dels langs Kysten især ved Bramsnæs Bugt. Særlig fremherskende er dog Mindesmærkerne fra den yngre Stenalder; der er endnu bevaret knap 100 store Stengrave: Dysser og Jættestuer, og mindst ligesaa mange vides sløjfede; i størst Antal forekommer de i en bred Stribe fra N.-S. gennem Hrd.s bakkede og højtliggende Midte, medens der paa de lavere Strækninger mod N. og NV. kun findes ret faa, og gennemgaaende heller ikke mange længst mod Ø.; hist og her, saaledes østl. i Søstrup Sogn, optræder Dysserne i større eller mindre Samlinger, som betegner Bosættelser af Betydning. Hvad Broncealderen har efterladt af jordfaste Mindesmærker, er derimod forholdsvis ikke meget: c. 80 Gravhøje, af hvilke tilmed omtr. Halvdelen findes i Hrd.s NØ.-Spids; flere Sogne er ganske højtløse, i andre kendes kun en eller et Par. Fra Jernalderen foreligger flere betydeligere Gravfund.

Litt.: Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser 1893-96, ved Chr. Blinckenberg og E. Petersen (Manusk.).

Tveje-Merløse Sogn se under Holbæk p. 398.

Butterup Sogn (*B.-Tuse Km.*) omgives af Søstrup og N.-Jernløse S. samt Tuse Hrd. (Tuse, Kundby og Mørkøv S.). Kirken ligger c. 6 km VSV. for Holbæk. De temmelig lavtliggende og for det meste jævne Jorder, med side Engstrækninger ved de smaa Aaløb mod N., V. og S. (Løvenborg Enge), Kalvemose-, Tuse- og Regstrup Aa, er dels sandmuldede, dels sandede. I Sognet Løvenborg Skov, yndet Udflugtssted fra Holbæk. Vid Udsigt ved Butterup Højmolle. Gennem Sognet gaar den nordvestsjæll. Jærnbane.

Befolkning i 1916: 344 (1801: 281, 1850: 401, 1901: 359), boende i 73 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 153 Td.; 12 Gde med 144 og 30 Hse med 9 Td. Hartk. samt 17 jordløse Huse. Ejds. (1916): 1418, deraf Jordv.: 760. Areal: 842 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 41 ha, Rug 31, Byg 107, Havre 60, Blands. til Modenhed 63, Kartoffler 12, Fodderroer 35, Sukkerroer 32; Brak udgjorde 67 ha, Grøn-foder og Græsning 297, Haver o. l. 17, Skov 33, Vandar. 12. Kreaturhold (1919): 141 Heste, 648 Stk. Hornkv. (deraf 374 Køer), 14 Geder, 29 Faar, 133 Svin (1914: 405).

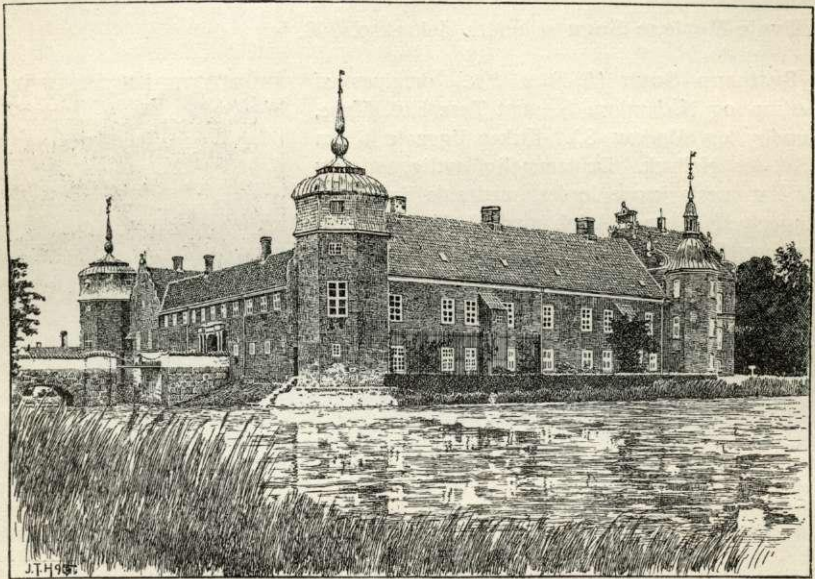
I Sognet Byen *Butterup* (c. 1370 Buttorp) med Kirke, Præstegd., Skole, Ml. og Teglværk. *Munkehuse* (*Møsthuse*).

Hovedgaarden *Løvenborg*, ved Regstrup og Tuse Aas Sammenløb, i Baroniet af s. Navn, har c. 94 Td. Ager og Engs H. og 6,6 Td. Skovsk., Ejds. 850, Jordv. 385, c. 459 ha Ager, Eng og Mose og 60 ha Skov; heraf drives under Forpagtergaarden c. 365 ha, hvoraf 116 Mose, Resten er dels bortlejet, dels henlagt til Bebyggelse, Parkanlæg, Grave m. m. Paa Engene er der 1883-85 foretaget et kostbart Vandingsanlæg under Ledelse af Hedeselskabet, hvortil er benyttet Vand fra Regstrup Aa. Til Ejendommen hører 16 Huse, dels bortlejede, dels overladte Forpagteren og Funktionærer. Jordtilliggendet ligger i Butterup og N.-Jernløse S.*). — Gaarden *Severinsminde*, bortsolgt fra Baroniet Løvenborg i 1918, har 24,8 Td. H., Ejds. 218 deraf Jordv. 142, c. 157 ha deraf Ager 141, Eng 6.

*) *Baroniet Løvenborg*, til hvilket hører Godserne Løvenborg og Vognserup (Kundby S.) samt Avlsgaarden Minnislyst (Ugerløse S.), har i alt c. 267 Td. Ager og Engs H., hvoraf under de 3 Gde 213,5 Td. H., og 38,6 Td. Skovsk.; Baroniet ejer i Bankaktier 13,400, i Fideikommisskapitaler c. 3 Mill. Kr. De 3 Gaardes Jordtilliggende er c. 990 ha foruden Skovarealet, c. 517 ha.

Butterup S., een Sognekommune med Annekset Tuse i Tuse Hrd., har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holbæk Lægkr., Holbæk Skattekr., Tuse Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 29. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken („den usynlige Kirke“, saaledes kaldet fordi den om Sommeren er saa godt som skjult af Kirkegaardens gl. Lindetræer), er en kullet, romansk Kampstenskirke med Apsis og tildannet Sokkel (Skraakant og Rundstav). I V. er der en Forlængelse af Munkesten, maaske Underdelen af et afbrudt Taarn. Over de senere indbygg. Hvelvinger er fundet Levninger af Kalkmalerier. Altertavle fra 1625 med Maleri fra 1817 af J. J. Fyhn (Præst i N.-Jernløse fra 1824); Prædikestol fra 1660 af Lor. Jørgensen;

Løvenborg (Efteraar 1894), set fra SV.

gotisk Kalkstensfont. Et Krucifiks over en Tværbjælke i den oprindl. Korbue er skaaret og skænket 1670 af Lor. Jørgensen („konstriig Lorentz bilthugger“). Stolestader fra 1563 med Oxernes Vaaben. Ligsten i Koret over Præsten Niels Lauridsen (Holbech), † 1665, og Epitaf. over Præsten Mads Jacobsen Pradt, † 1693, og Hustru. Den ene af Klokkerne er fra 1425.

Løvenborgs ældste Navn var *Ellinge*, og dens Historie under dette Navn er vanskelig at følge, da den let forveksles med Ellinge i Vendsyssel, Ellinge i Skaane, for ikke at tale om Ellingegaard i Ods Herred. Oprindl. var den en Landsby, som tilhørte Absalon, af ham skænkedes til Sorø Kloster og ved Mageskifte kom til Roskilde Bispestol. Bisperne havde da deres Lensmænd paa denne Gaard. I Aarene 1331-84 nævnes en Jac. Mogensen de Ællinghæ, der kan være Ellinge i Ods Hrd. eller dette Ellinge; men det er formodentlig sidstnævnte Gaard, hvortil Peder Ebbesen skrives 1372 og Ulrik Serlin (Zernin) ved 1430, og i alt Fald den, hvortil Væbneren Anders Pedersen (Jernskæg) skrev sig 1441; han havde den i Forlening af sin Broder, Biskop Jens i Roskilde og besad den endnu 1468. Senere havde hans Søn Mikkel Andersen, den bekendte Edele Jernskægs Fader, den 1489 og 1502. Derefter fik Hr. Albret Jepsen Ravensberg og hans Frue Sophie Podebusk af hans Broder Biskop Johan Jepsen Lensbrev paa Ellinge. Fru Sophie døde som Enke 1540, hvorpaa Fru Dorte Sehested 1541

fik Brev paa Ellinge, som nu var blevet Kronlen, og 1544 indløste Peder Godske Lenet af Fru Dortes Ægtefælle Mikkel Grop. Tre Aar efter solgte Chr. III Gaarden til Hans Barnekow († 1559), der kaldte den *Birkholm*. Derefter ejedes den af Enken Mette Oxe, † 1582, og Sønnerne Joh. († 1603) og Chr. Barnekow, † 1612, dennes Enke Margr. Brahe og Sønnerne, af hvilke Hans Barnekow († 1630) solgte den 1630 til senere Rigsrd. Malte Juul, † 1648, som opførte Hovedbygningerne og den grundmur. Ladegaard. Efter hans Enke Anne Ramels Død 1661 gik Gaarden over til Svigersønnen Baron Maurits Putbus til Einsidelsborg, der 1684 solgte den til Fr. Baron Vittinghof (kaldet Scheel) til Schelenborg, † 1691, hvis Svigersøn Baron Schack-Brockdorff besad den efter ham; hans Søn Fr. Brockdorff pantsatte den 1735 til Hofmester Alex. Fr. v. Møsting, hvis Arvinger solgte den 1738 ved Auktion for 45,000 Rd. til den rige norske Bjergværksejer Herman Leopoldus, adlet s. Aar som Løvenskiold, † 1750. Dennes Søn, Gehejmerd. Severin Løvenskiold († 1776) tilkøbte Vognserup 1750 og opr. af denne og Birkholm ^{16/1} 1766 et Stamhus under Navnet *Løvenborg* (1392 Td. H.), som ^{15/11} 1773 ophøjedes til et Baroni. Sennen, Kmhr. og Amtmd. Mich. Herman L. († 1807) indlagde sig stor Fortjeneste af Godset ved Skovenes Fredning, Bøndergodsets Udskiftning m. m. Derefter fulgte dennes Søn Carl L. († 1831) og hans Søn Herman L. († 1877), kendt som Komponist, dennes Søn Herman Fr. L. († 1917), under hvem Godset var under Administration indtil 1905, da det midlertidig overtoges af Broderen Hofjægerm. Oscar L.; nuv. Besidder er den sidste Søn, Hofjægerm., Legationsrd. Carl Løvenskiold. — Løvenborg hører til de anseeligste og smukkeste Gaarde i Landet. Hovedbygningen, der ligger paa en Holm, omgivet af Mose- og Engstrækninger (Levninger af en Vig, der har strakt sig ind fra Holbæk Fjord gennem Tuse, Butterup og Jernløse Sogne) og af brede Kanaler (tilsammen henved 3 ha), er som nævnt opf. af Malte Juul paa Sokkel af Granitkvadre af røde, rødkalkede Mursten med hvide Gesimser om Døre og Vinduer og har oprindl. med den omtr. samtidig opf., trefløjede Ladegaard dannet eet arkitektonisk Hele (paa Gavlen af en af Ladebygningerne staar Malte Juuls og Anne Ramels Navnet. og Aarst. 1634). Den ligeledes trefløjede, massive Hovedbyggn. med Kælder og to Stokv. havde paa Ydersiden oprindl. kun to ottekantede Hjørnetaarne med lave Spirhætter; i den ene Fløj, den noget lavere Portfløj, fører den fladbuede Port, hvis Sandstensportal er prydet med Malte Juuls og Anne Ramels Vaaben og to romerske Krigere mell. barokke korinthiske Søjler, ind til Borggaarden, medens en gl. Stenbro paa grundmur. Piller, der endnu i Midten af 18. Aarh. havde en Vindebro, fører over Borggraven. I 1853 er der opf. en Tilbygning i Rosenborgstil til den østl. Del af Sydfløjen, ligesom der her er tilføjet et tredje Hjørnetaarn og sen. er foretaget andre Forandringer; saaledes er Sandstenstrapperne i Gaarden erstattede med Granittrapper, og der er opf. et nyt Trappetaarn i Gaardens sydvestl. Hjørne. I det Indre mærkes bl. a. flere hvælvede Rum i Kælderens, Portfløjen og det nordre Taarn, flere store Sale med Stuklofter og Rokokoornamenter, Bibliotekssalen i det nordvestl. Taarn og Havesalen med Portrætgalleri af Løvenskiolderne. Den c. 4,5 ha store Have er endnu til Dels anl. i gl. fransk Stil med store Alleer, en Pavillon og et Kapel (begge opf. 1841), og Æresminder for Gartner J. H. Scherg, fra 18. Aarh., og Anna Marie Køster, † 1775 (g. 3. Gang med Generalmajor Descarrières de Longueville). Haven staar i Forb. med Lystskoven, hvori en Bakke med vid Udsigt. (Se C. A. Jensen, Løvenborg, i „Archit.“ ^{20/1} 1906; L. Bobé, Løvenborg, i Dske Herregde ved 1920, I).

I Sognet har der ligget en anden Hovedgaard, *Æbeltved* (hvor nu Severinsminde ligger, 1384 Æblætweh), som 1382 tilhørte Niels Jacobsen Bille og 1413 dennes Søn Oluf Bille. Gaarden nævnes endnu 1688 (Æbeltveds Ladegd.). I en lav, udjævnet Højning V. for Severinsminde umiddelbart ved Kalveaa er der c. 1860 fundet mange Munkesten og firkantede glaserede Tagsten.

Kun et Par Gravhøje kendes i Sognet, paa Severinsmindes Mark.

Nørre-Jernløse Sogn omgives af Butterup, Søstrup, Annekset Kvanløse og S.-Jernløse S. samt Tuse Hrd. (Mørkøv S.). Kirken ligger c. 8 km SV. for Holbæk. De lerblandede, noget stenede Jorder er bakkede og noget højtliggende, især mod Ø., men falder af mod V., hvor der findes lave Mose- og Engstrækninger ved Regstrup og Tuse Aaer. I Sognet en Del af Løvenborg Skov. Gennem Sognet gaar Landevejen mell. Roskilde og Kalundborg („Skovvejen“) og den nordvestsjæll. Bane.

Befolkning i 1916: 1143 (1801: 555, 1850: 855, 1901: 1043), boende i 220 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 267 Td.; 56 Gde med 228 og 132 Hse med 39 Td. Hartk. samt 25 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 2420, deraf **Jordv.**: 1368. **Areal:** 1464 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 26 ha, Rug 111, Byg 198, Havre 156, Blands. til Modenhed 113, Kartofler 8, Foderroer 111; Brak udgjorde 134 ha, Grøn-foder og Græsning 471, Haver o. l. 26, Tørvemoser 6, Skov 35, Vandar. 8. **Kreaturhold** (1919): 355 Heste, 1218 Stk. Hornkv. (deraf 671 Køer), 44 Geder, 54 Faar, 603 Svin (1914: 2540).

I Sognet **Byerne:** *N.-Jernløse* (1214 Jarløs, c. 1370 Jerløse norræ el. Nørræ Yarnlozæ) med Kirke, Præstegd., Missionshus (opf. 1912), Skole, Brugsforen. og Andelsmejeri; *Nørup* (1570 Nør-rup); *Regstrup* (Rejstrup, c. 1370 Rextorp) med Fattiggd. for Sognet og Annekset (opf. 1869), med Alderdomshjem, og Jærnbanest., Posteksp. og Telegrafst.; *Hanerup* (1320 Hanæthorp); *Dramstrup* (1408 Dramstorp) med Skole. *Bankehuse. Vented Ml.* (1688 Huenditz Ml.)

mod V. ved Grænsen til Mørkøv S. — Gaarden *Dortheaslyst* har 24,2 Td. H., Ejdsk. 151, deraf **Jordv.** 104, c. 138 ha, deraf Ager 81, Eng 35, Skov 10, Mose 4, Gaardspl. og Have 4,5; en Del af Jorderne ligger i S.-Jernløse og Mørkøv S.; den smukke herskabelige Hovedbyggn. er opf. ved 1800.

N.-Jernløse S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holbæk Lægekr., Holbæk Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 27. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kamp- og Fraadstenskirke med Apsis og senere tilføjet Taarn samt et Vaabenhust mod S. Korbygningen, der ligesom hele Kirken blev restaur. 1895 (Arkitekt Th. Zeltner), fortjener Opmærksomhed som en sjælden Prøve paa den romanske Stil i 12. Aarh.; den er prydet med Lisener og Rundbuefrise; Apsiden har 2 smaa runde Vinduer og et kløverformet Vindue i Midten; oven over dette ses en i Fraadsten udhugget Orm, der kryber ned ad Bygningen; nederst en lille Søjle i en Niche. Koret er dækket med en oprindl., ribbeløs Krydshvælving af Fraadsten. Skibet har gotiske Hvælvinger. I Apsis findes et stort gotisk Kalkmaleri (fremdraget og restaur. 1895 af Kornerup), forestillende Dommedag. Paa Alteret staar nu et Krucifiks fra c. 1300; den gl. Altartavle fra 1595 førtes i 1895 til Løvenborg (fredl. 1915), dens Maleri fra 1826 af Pastor J. J. Fyhn er anbragt i Taarnhvælvingen; et sengotisk Antem-sale med Johs. Døberen og en knælende Stifter er nu i Nationalmus. Prædikestol af Lor. Jørgensen, fra 1679; romansk Granitfont (en lang Tid benyttet paa Løvenborg som Drikkekrug for Hestene); Stolegavle fra 1560 med Barnekowernes og Oxernes Vaaben. I Korbuen er indmur. Ligstene over Jfr. Mette Barnekow, † 1559, og Præsten Johannes Christiani Hafniensis, † 1615. Udvendig paa Vaabenhuset er indridset en Gravskrift over „Søren Degn“ (17. Aarh.). Den ene af Klokkerne er fra 1455. — Paa Kirkegaarden en Sten over F. G. H. Mourier, Forstander for det kgl. Artillericadet-Institut, † 1820, og et Gravkapel for Familien Løvenskiold, opf. 1832. Et Kapel, der stødte op til Korets Nordside (fra 1581?), er nedrevet for en Del Aar siden, og Kisterne er for en Del anbragte under Gulvet.

Hr. Peder Jensen Pilegrim af Hagedsted pantsatte 1347 til Hr. Saxe Pedersen Hoved-gaarden Nørre-Jerløse, hvilket Pant Hr. Saxe 1356 oplod til Kong Valdemar.

Ved Dortheaslyst, ved Landevejen, er der af Knabstrups Godsbeboere 1862 rejst en Mindestøtte for Villars Knudsen Lunn (se p. 447) paa hans Diamantbryllupsdag.

Ø. for Hanerup ligger en stærkt forstyrret Langdysse; i øvrigt vides kun om et Par Oldtidsmindesmærker i Sognet.

Kvanløse Sogn, Anneks til N.-Jernløse, omgives af dette, Søstrup, Asmindrup, Tølløse, Ugerløse, Søndersted og S.-Jernløse Sogne. Kirken ligger c. 8 km SSV. for Holbæk. De stærkt lerblandede Jorder er mod S. højtliggende og bakkede; her hæver Mørkemosebjærg sig til 105 m (trig. St.) og udbreder sine Forgreninger til alle Sider med bratte Affald og Kløfter; i det hele er Egnen her med sine mange Bakker og de smaa Søer Igelsø og Maglesø (15 ha, hvoraf c. 8 hører til Sognet) meget naturskøn; nordligere er Landskabet mere jævnt. I den sydl. Del er en Del Skov (Dele af Brofelde Sk., Nyrup Sk., Gallø Overdrev) under Baronierne Zeuthen og Løvenborg. I Sognet krydses Landevejene Roskilde-Kalundborg og Holbæk-Ringsted.

Befolkning i 1916: 606 (1801: 383, 1850: 648, 1901: 600), boende i 137 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 233 Td.; 42 Gde med 207 og 74 Hse med 26 Td. Hartk. samt 12 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 1712, deraf **Jordv.**: 1052. **Areal:** 1430 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 27 ha, Rug 81, Byg 188, Havre 154, Blands. til Modenhed 129, Kartofler 10, Foderroer 116; Brak udgjorde 117 ha, Grøn-foder og Græsning 304, Haver o. l. 16, Tørvemoser 19, Skov 168, Vandar. 12. **Kreaturhold** (1919): 286 Heste, 978 Stk. Hornkv. (deraf 513 Køer), 29 Geder, 32 Faar, 589 Svin (1914: 2380).

I Sognet Byerne: *Kvanløse* (c. 1370 Quandløse), ved Holbæk-Ringsted Vejen, med Kirke, Skole, Brugsforen. og Andelsmejeri; *Holløse* (1573 Holløse); *Igelsø* (1327 Egelsø, 1573 Igelsø) med Ml.; *Brofelde* (1328 Broderfeld). Saml. af Gde og Hse: *Havremark*, *Græsmark*, *Nykro*, ved Rosk.-Kalundborg Vejen.

Kvanløse S., en egen Sognekommune, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som Hovedsognet samt 2. Udskrivningskr.' 28. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampstenskirke, hvis Kor i gotisk Tid er erstattet med en Forlængelse af Skibet mod Ø.; i s. Periode overhævedes Kirken, og der tilføjes Taarn og et Vaabenhuis mod S. Over Hvælvingerne er der Levning af en malet romansk Bort. Antemensale fra c. 1500 med Anna selvtrede (restaur. af E. Rothe). Paa Alterbordet staar (siden 1900) et stort Krucifiks fra s. Tid, omsvævet af Engle, der i Kalke opfanger Blodet fra Christi Saar. Barok Prædikestol; romansk Granitfont; Stolegavle i tidlig Renæssancestil. I Vaabenhuset en smuk Egetræsdoor fra 1591, noget omdannet ved en større Restauration af Kirken i 1900 (Arkt. J. Th. Zeltner). Ligsten over Kirkeværgen Jep Nielsen fra c. 1600 og over Byfoged i Holbæk Thomas Nielsen, † 1655. — Paa Kirkegaarden har der staaet indtil seneste Tid et Stykke af en Kirke-lade („Klokkerens Hus“), som nu er nedbrudt. Et nyt Lighus er opf. 1904.

I Kvanløse har der ligget en Hovedgaard, som i Beg. af 14. Aarh. ejedes af den rige Hr. Johs. Offesen Neb. Hans to Døtre fik hver Halvdelen af hans efterladte Gods. Den ene ægtede Hr. Niels Hak, hvis 2. Hustru Fru Marine Jensdatter 1390 solgte Venmetofte, Græse og Kvanløse til Jens Absalonsen (Ulfeld). Den anden Datter ægtede Hr. Jens Laurentsen (Panter), og deres Datter blev g. med Hr. Jens Andersen (Brok), som 1379 indløste Græse og Kvanløse af Erik Pilemand, til hvem de var pantsatte. 1448 tilhørte Kvanløse Hr. Jens Andersens Sønnesøn, Hr. Axel Lagesen (Brok). — En Jens Mogensen af Qwandløse nævnes ved 1375.

I Brofelde Skov findes 5 stærkt ødelagte Dysser; ogsaa under Kvanløse og Igelsø er eller har der været nogle Dysser. Derimod vides kun om en enkelt Gravhøj i Sognet, NV. for Holløse.

Sønder-Jernløse Sogn (*S.-J.-Søstrup Km.*), omgives af N.-Jernløse, Kvanløse og Søndersted S. samt Tuse Hrd. (Mørkøv og Fryndendal S.). Kirken ligger c. 9 km SSV. for Holbæk. De lerede, noget stenede Jorder er mod S. højtliggende og bakkede, navnlig omkr. Mogenstrup, hvor der er vid Udsigt fra Bakketoppene; højeste Punkt Stensbjerg, 86 m, med trig. St.; mod N. er der lavere, men dog bølgeformet. I Sognet en Del Skov, deribl. Hellede Skov. Gennem den nordøstl. Del gaar Roskilde-Kalundborg Vejen („Skovvejen“).

Befolkning i 1916: 900 (1801: 434, 1850: 685, 1901: 810), boende i 193 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 308 Td.; 47 Gde med 294 og 51 Hse med 12 Td. Hartk. samt 38 jordløse Hse. **Ejds.** (1916): 2664, deraf Jordv.: 1651. **Areal:** 1724 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 48 ha, Rug 98, Byg 238, Havre 185, Blands. til Modenhed 138, Kartofler 15, Foderroer 146; Brak udgjorde 135 ha, Grøn-foder og Græsning 439, Haver o. l. 34, Tørvemoser 36, Skov 126, ubenytt. 4, Vandar. 6. **Kreaturhold** (1919): 376 Heste, 1143 Stk. Hornkv. (deraf 667 Køer), 41 Geder, 82 Faar, 595 Svin (1914: 2164).

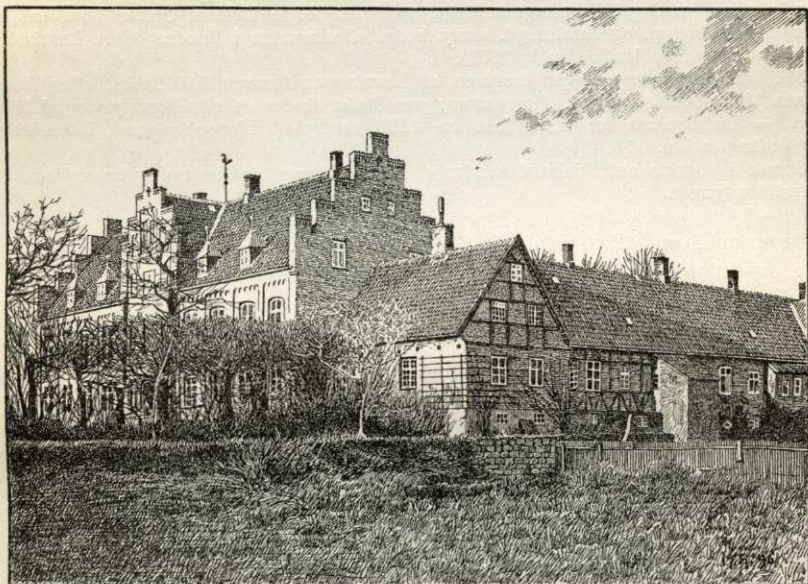
I Sognet Byerne: *Sønder-Jernløse* (1320 Jernløse søndræ, c. 1370 Jerløse søndræ) med Kirke, Præstegd., Skole, Kommunehus, Lægebolig og Forsamlingshus ved Vommevad Bro (opf. 1882); *Snevre* (1313 Snyowræ); *Krøjerup* (1307 Krupæthorp) med Forskole (opf. 1908); *Lille-Knabstrup* (1289 Knapstorp); *Mogenstrup* (1573 Monstrup). Saml. af Gde og Hse: *Kræmmerstenshuse*, *Taagehuse*, *Skt. Thomashuse*. *Skt. Stephanskirke* (med Spir), opf. i 1870'erne af Frimenighedspræst N. Grunnet.

Hovedgaarden *Knabstrup* har 75,6 Td. H., Ejds. 537, deraf Jordv. 417, c. 521 ha, deraf Ager 279, Eng 62, Skov 140, Mose 3; noget af Godset ligger i N.-Jernløse, Søstrup og Søndersted Sogne. — *Knabstrup Teglværk*, anl. 1856 af Knabstrups Ejer, A/S fra 1897, paa en 18 ha stor Grund, Aktiekap. 200,000 Kr., har en Ringovn og en Langovn, hvori der tilvirkes aarlig 10-12 Mill. Mursten, Tagsten og Drænrør samt Kalk, særlig hydraulisk Kalk fra det Teglværket tilh. Klintebjærg Kalkbrud i Højby S., Ods Hrd.; desuden er der 1907 anl. en Lervarefabrik (Pottemagervarer); paa Ejendommen findes Boliger til c. 50 Funktionærer og Arbejdere.

S.-Jernløse S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holbæk Lægekr., Holb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 23. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kamp- og Fraadstenskirk med Apsis. I gotisk Tid indbygg. Hvalvinger, og der tilføjedes et Taarn, et Vaabenhus mod S. og et Sakristi mod N. Altertavle fra 1602 med Maleri af Const. Hansen (den opst. Christus) fra 1858; Prædikestol af Lor. Jørgensen fra 1676; romansk Granitfont. Epitaf. af Lor. Jørgensen fra 1697 over Præsten Rasmus Pedersen Holbæks Hustruer. Gotisk Krucifiks; Stolegavle fra 1594, et Par med Adelsvaaben. Dør fra 1598. — Paa Kirkegården Gravsted for Familien Lunn til Knabstrup med Mindesmærker over Major Villars Knudsen Lunn, † 1865, og Etatsrd. F. Lunn, † 1886, og et 1918 rejst Mindesmærke med Portrætmed. og et (af Janson selv forf.) Vers over den norske Præst og Digter Kristoffer Janson, † 1917 (hans Urne bisat her).

Knabstrup er en af Landets ældste Herregaarde. C. 700 m V. for den nuv. Hovedbyggn., i Rejsbjerg Marken, findes den gl. Borgplads med Spor af en firfløjet Bygn. indenfor Voldstedet og af et Taarn udenfor (for 100 Aar siden fandtes der mange Murrester, men senere kom Stedet under Plov). Den først kendte Ejer er Niels Absalonsen, Skjalm Hvides Sønnesønssøn, der 1289 pantsatte K. til Biskop Ingvar i Roskilde. En senere Ejer var Niels Henriksen (Hallandsfar?), der paa Gr. af Deltagelse i Mordet i Finderup Lade blev fradømt sin Ejendom. Men 1410 afhændede Bisp Peder Lodehat Gaarden til Dronn. Margrethe, og ved 1416 overdrog Kronen K. til Poul Laxmand den ældre; senere ejedes den af sidstnævntes Svigersøn, Iver Axelsen Thott (1465 nævnes en Jens Ottesen „i Knapstorp“, som vel har haft Gaarden i Forlening af Hr. Iver), dennes Svigersøn igen, Admiral Arvid Trolle (Hr. Bent Bille havde den 1489 i Leje af Hr. Arvid), dennes Søn Admiral Jac. Trolle og Sønnesøn Børge Trolle, Fru Gjorild Gyldenstjerne, ogsaa af Trollernes Æt, Enke efter Gert og Lave Ulfstand, Børge Trolles

Knabstrup.

Søster Lisbeth, Gabriel Sparres til Svanholm i Skaane, Johan Sparre (i hvis Tid, i Beg. af 17. Aarh., det gl. K. er afbrændt og det nye opf.). Han solgte 1622 Gaarden til Fr. Parsberg († 1653), hvis Sønner Niels og Jørgen arvede den. Den sidste solgte den 1685 til Assessor Sidenborg, hvis Enke s. Aar afhændede den for 6400 Rd. til Fr. Baron Vittinghof til Schelenborg († 1691). Dennes eneste Barn ægtede Baron Schack Brockdorff, hvis Datter 1732 bragte Gaarden til Oberst Maximilian Vilh. v. Dombroick, der 1745 solgte den (478 Td. H.) til Johan Lorentz Carstens, s. Aar adlet under Navnet Castenschiold. Derefter ejedes den af Svigersønnen, Justitsrd. og Landsdommer Daniel v. Bergen, og Sønnen, C. Ad. Castenschiold, hvilken sidste skødede den for 50,000 Rd. 1764 til Krigsrd. Jørgen Jørgensen († 1770), en Broder til Niels J. til Svanholm (se p. 196). Jørgensens Enke giftede sig 1772 med en svensk Mand, J. v. Hjelmcrone, der gik fallit 1776, hvorefter Gaarden for 14,300 Rd. blev solgt til Inspektør, senere Justitsrd. Chr. Ditl. Lunn († 1814), i hvis Familie den senere er forbleven. Lunn gjorde meget for Ejendommen og opr. Avlsgaarden Dortheaslyst (se p. 444). Sønnen Major Villars Knudsen Lunn († 1865) uddannede den nu forsvundne fortrinlige Hesterace, der havde Navn efter K., og lod 1861-62 opf. den nuv. Hovedbyggn. i to Stokv. efter Tegn. af J. V. Dahlerup; to ældre Tilbygninger er af Bindingsværk. Nuv. Ejer er hans Sønnesøn Sigismund Lunn, Søn af den 1886 afdøde Etatsrd. F. L. (Se F. Lunn, Knabstrup

i ældre og nyere Tid, Kbh. 1876; Hist. Tidsskr. 4. R. VI p. 96; A. Eriksholm, En gl. Herregaard, i „Fra Holbæk Amt“, 1909).

1689 lagdes Byen *Bonderup*, som da kun bestod af 4 øde Gde, under Hovedgaarden Knabstrup. *Bonderup* nævnes allerede 1377.

Hans Fos af Krukorp, Væbner, nævnes 1421 i et Vidne af Sjællands Landsting. 1518 solgte Anders Olsen udi Krweropp, som af Vaaben er, sin Gaard i Krwerop til Skt. Catharine Alter i Roskilde Domkirke.

En Gaard i *Jernløse* blev 1303 af Christine, Hr. Jacob Blaaafods, skænket til Skt. Klare Kloster i Roskilde i Medgift med hendes Datter Margrethe, hvis Søsterdatter Fru Elline Nielsdatter (Rani) 1337 gav Gods i Jærnløse søndre til Skt. Agnete Kloster i Roskilde. Fr. II skødede 1571 *Jærnløsegaard* til sin Sekretær Seb. Schwendi, hvis Sønerdatter, Margrethe, blev g. m. Dr. Otto Sperling, som har opholdt sig en Del paa Gaarden. Ved hans Domfældelse kom Ejendommen ind under Kronen; og 1669 skænkede Fr. III den (over 180 Td. H.) til Generaladjutant Chrf. Hagedorn som Løn for at have skaffet Sperling i Regeringens Magt; men han solgte Dele af Godset bort, en Del kom til Knabstrup, og Jærnløsegd. udstykkedes efterhaanden i Bøndergde (se Eriksholm, *Jærnløsegd.*, i „Fra Holb. Amt“, 1909).

SV. for Mogenstrup ligger omgivet af Lavning en foroven flad Bakke, efter Traditionen Voldstedet af det gl. *Mogenstrup*; paa Stedet findes enkelte Brudstykker af Mursten. — En Byskraa for S.-Jærnløse fra 1598 er trykt i Bjerger-Søegaard, *Dske Vider og Vedtægter I* p. 118.

Spredt i Sognets østl. Halvdel kendes c. 10 Stendysser, de fleste dog nu sløjfede el. stærkt forstyrrede.

Søstrup Sogn (*S.-Jærnløse-S. Km.*), Anneks til S.-Jærnløse og det mindste Sogn i Herredet, omgives af Kvanløse S., der skiller det fra Hovedsognet, N.-Jærnløse og Butterup S., Tuse Hrd. (Tuse S.), Holbæk Købstads Markjorder og Asmindrup S. Kirken ligger c. 6 km SV. for Holbæk. De lermuldede Jorder er bakkede og noget højtliggende; højeste Punkt er Søstrup Bjærg, 38 m, hvorfra der er vid Udsigt over Lammefjord. Sognet er rigt paa Tørv og Eng, især langs Kalvemose Aa, der gennemløber Sognet fra Ø. til V.

Befolkning i 1916: 493 (1801: 283, 1850: 431, 1901: 486), boende i 126 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 157 Td.; 34 Gde med 137 og 72 Hse med 20 Td. Hartk. samt 12 jordløse Hse. **Ejds.** (1916): 1256, deraf **Jordv.**: 819. **Areal:** 806 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 22 ha, Rug 71, Byg 114, Havre 94, Blands. til Modenhed 72, Kartofler 8, Foderroer 81; Brak udgjorde 82 ha, Grønfoeder og Græsning 206, Haver o. l. 13, Tørvemoser 5, Vandar. 3. **Kreaturhold** (1919): 194 Heste, 697 Stk. Hornkv. (deraf 372 Køer), 23 Geder, 18 Faar, 500 Svin (1914: 1555).

I Sognet **Byerne:** *Søstrup* (1253 Syøthorp) med Kirke, Missionshus (opf. 1903), Skole og Andelsmejeri; *Sasserup* (1199 Sacerthorp); *Tingtoed* (1493 Thingthwet) med Ml.; *Borup* (c. 1370 Bouethorp); *Springstrup*. *Søstrup Elle*, Huse.

Søstrup S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette samt 2. Udskrivningskr. 24. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, der ligger paa en Bakke, hvorfra der er vid Udsigt, er en romansk Kampstenkirke, der i gotisk Tid er overhvalvet, og hvortil er føjet Taarn og to Vaabenhuse, mod S. og N. (det sidste Materialhus). Altertavle og Prædikestol i Højrenæssancestil; romansk Granitfont; Alterbordspanel fra c. 1560; Stolegavle fra s. Tid og fra 1597; Krucifiks fra c. 1275; gotisk Dørløj. Mindetavle over en vis Lorens, der 1689 blev stukket ihjel af sin Stiffader.

I Sognet har ligget Hovedgaarden *Siøthorp*, der 1307 ejedes af Sorø Kloster. — Bille Jacobi de *Sasserup* nævnes 1380; 1413 solgtes hele *Sasserup By* af Fru Edle Jepsdatter, Hr. Barnums Efterleverske, til Bispen i Roskilde.

Paa Sasserup Mark har der været to mærkelige Grupper af Dysser, en NV. for Byen, omfattende c. 17, den anden Ø. for Byen, med c. 5; alle Dysserne er nu forlængst sløjfede. I Søstrup Skoles Have staar et anseligt fredl. Dyssekammer, og N. for Byen ligger paa Bakkekuder to Gravhøje, den ene c. 5 m høj og fredl.

Asmindrup Sogn (A.-Grandløse Km.) omgives af Kvanløse og Søstrup S., Holbæk Købstads Markjorder, Annekset Grandløse, Aagerup og Tølløse S. Kirken ligger c. 7 km S. for Holbæk. De afvekslende ler- og sandmuldede Jorder danner det nordl. Affald af den fra Mørkemosebjærg (se p. 445) udgaaende Bakkeryg med et bølgeformet, til Dels stærkt bakked Terræn, især mod S. i det beplantede Grøntved Oredrev (c. 1370 Grwntweth), ogsaa kaldet „Snegerup Rum“, hvor den p. 445 omtalte Maglesø ligger (c. Halvdelen hører til Sognet), en meget naturskøn Egn, som er stærkt besøgt om Sommeren. Mod NØ. ligger Holmeskov og Fruerskov. Gennem Sognet gaar Landevejen mellem Roskilde og Kalundborg („Skovvejen“); Nordvestgrænsen berøres af Vejen mellem Holbæk og Ringsted.

Befolkning i 1916: 620 (1801: 425, 1850: 595, 1901: 542), boende i 121 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 249 Td.; 45 Gde med 232 og 52 Hse med 17 Td. **Hartk.** samt 22 jordløse Hse. **Ejds.** (1916): 1859, deraf **Jordv.**: 1172. **Areal:** 1577 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 23 ha, Rug 111, Byg 244, Havre 155, Blands. til Modenhed 107, Kartofler 8, Foderroer 162; Brak udgjorde 150 ha, Grøn-foder og Græsning 316, Haver o. l. 23, Tørvemoser 11, Skov 157, Vandar. 13. **Kreaturhold** (1919): 270 Heste, 980 Stk. Hornkv. (deraf 550 Køer), 20 Geder, 45 Faar, 615 Svin (1914: 1735).

I Sognet Byerne: *Asmindrup* (udt. Assendrup; c. 1370 Asmundorp) med Kirke, Præstegd. og Skole; *Alkestrup* (1377 Algutstherp) med Skole (opf. 1914) og Vandværk; *Vinstrup* (c. 1370 Winstorp) med Fattighus (Pl. til 6 Familier) og Ml.; *Ejlestrup* (c. 1370 Elefstorp); *Vallestrup*; *Hellestrup* (c. 1370 Herltwstorp, i Middelald. delt i et Øvre- og Nedre-H.) med Ml. (en Del af Byen paa Holbæks Markjorder, se p. 400); *Sigersholm* (c. 1370 Siersholm) med Skovfogedbl.; *Havreholm* med Skole. — Hovedgaarden *Søgaard*, under Baroniet Zeuthen (se p. 452) har 24,5 Td. H., Ejds. 185, deraf **Jordv.** 124, c. 125 ha, deraf Eng c. 3, Resten Ager; 2 Huse; Plantningen paa Grøntved Overdrev hører til Baroniet. C. Halvdelen af den ligeledes til Baroniet hørende Gd. *Sophienholm* (se p. 452) ligger i Sognet.

Asmindrup S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Holbæk og hører under Retskr. og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holb. Amtstuedistr., Holb. Lægekr., Holb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 16. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en lille romansk Bygn. af Fraadsten med gotiske Hvælvinger og senere tilføjet Taarn i V. og Vaabenhuis i S. I Skibets vestl. Ende ses nogle mærkelige afbrudte Buer af Fraadsten, som om et tidligere Taarn el. en Forhal havde staet i Forbindelse med det. I Korhvelvingen Kalkmalerier fra c. 1450 (Christus samt Erasmus', Laurentius' og Sebastians Martyrium), restaur. af E. Rothe sammen med 4 Vaabenskjolde omkr. Korbuen fra c. 1550. Om Runeindringsninger i Koret se Lis Jacobsen, i Aarb. f. n. Oldk. 1913 p. 157. Altertavle fra 1624 med Maleri af Fru Ingemann; Prædike-stol fra 1602; romansk Granitfont; Krucifiks fra c. 1275. I Vaabenhuisets Væg er indmur. en smuk Ligsten over Fru Kirstine Juel, Just Vasspyds Enke, † 1629, samt en

over Erik Vasspyd til Søg., † 1557, og Ermegaard Brockenhuus, † 1564; smstds. Mindevase over Præsten C. Kraft, † 1786. Paa Kirkedøren en Indskr., der siger, at Just Vasspyd lod den gøre 1604.

I Vinstrup skal alt i 15. Aarh. Slægten Vasspyd have været bosat; men den Gaard smstds., som bar Navnet *Søgaard* og senere oprettedes til en Hovedgd., erhvervede Erik Madsen Vasspyd først 1551 ved et Mageskifte med Kronen. Derefter ejedes den af hans Enke, Ermegaard Brockenhuus, Sønnen Mads Eriksen 1583 og dennes Søn Just Vasspyd († 1611). Senere ejedes den af Tønne Juul til Taarupgd. († 1684), der 1670 skødede den til Christen Skeel til Tølløse († 1687). Derefter havde den samme Ejere som Tølløse, indtil Claus de Caspergaards Enke 1768 solgte den til Peter Hjort, der 1775 skødede den til Kancellird. Joh. Thom. Neergaard til Tølløse (se videre p. 453). — Den gl. Hovedbyggn. af Grundmur i to Stokv. med Spir og to Fløje samt Gaardens andre Bygn. blev nedbrudte i Slutn. af 18. Aarh., og Jorderne udlejedes til Græsning; men Chr. Fr. Baron Zeuthen lod atter opføre Udhuse paa Gaarden, og den drives nu igen som Hovedgd. — Voldstedet af det gl. *Søgaard*, en betydelig Højning omgivet paa alle Sider af Lavninger, ses endnu V. for Vinstrup.

Sidsel Olufsdatter, Niels Tygesens Efterlevskehæder af Windstorp, nævnes 1382.

I Sognet har ogsaa ligget en anden Herregd., *Sigersholm*, hvis Voldsted, en foroven 14 m vid firsidet Banke, omgivet af en Ringvold med indre og ydre Grav, endnu ses i Holme Skov (mod N., hvor Terrænet er ret sumpet, er Grave og Vold dog kun lidet kendelige); maaske er det denne Gd., som Erik Pilemand „til Sigersholm“ solgte til Dronn. Margrethe. — Ved Kildehusene ligger *Skt. Karens Kilde*; tæt N. derfor laa „Skt. Karens Grav“, der skal have været muret af Munkesten.

Kun i Sognets nordl. Halvdel findes Oldtidsmindesmærker. Især omkr. Vallestrup og mod SØ. paa Asmindrup Marker har der været adskillige Dysser, men kun enkelte er endnu bevarede; to Dyssekamre er fredl. Af Gravhøje kendes derimod blot een.

Grandløse Sogn (*Asmindrup-G. Km.*),

Anneks til Asmindrup, bestaar af to Dele, en større sydl., der omgives af Holbæk Købstads Markjorder, Asmindrup og Aagerup S., og en mindre nordl., Hjørnet mell. Holbæk Fjord og Bramsnæs Vig, omgivet ind til Land af Holbæk Markjorder og Aagerup S. Kirken, i den sydl. Del, ligger c. 4 km S. for Holbæk. De for det meste gode, lerede Jorder er i den sydl. Del gennemgaaende jævne med mindre Mose- og Engstrækninger; den nordl. Del, der udsender mod N. en lille i Kirsebærholm og Kirsebærhage endende Halvø, er mere bakket. I den nordl. Del ligger den til Eriksholm hørende Dragerup Skov, c. 127 ha, der besøges meget fra Holbæk. Den sydl. Del gennemskæres af den nordvestsjæll. Jærnbane og Rosk.-Holbæk Landevej.

Befolkning i 1916: 570 (1801: 371, 1850: 602, 1901: 559), boende i 121 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 154 Td.; 30 Gde med 141 og 58 Hse med 13 Td. Hartk. samt 36 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1916): 1557, deraf **Jordv.**: 764. **Areal:** 1043 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 30 ha, Rug 70, Byg 135, Havre 104, Blands. til Modenhed 69, Kartofler 7, Foderroer 37; Brak udgjorde 108 ha, Grønfod og Græsning 266, Haver o. l. 15, Tørvemoser 14, Skov 129, Vandar. 4. **Kreaturhold** (1919): 160 Heste, 557 Stk. Hornkv. (deraf 323 Køer), 28 Geder, 24 Faar, 299 Svin (1914: 1137).

I Sognet Byerne: i den sydl. Del *Lille-Grandløse* (c. 1370 Grandløse) ved Landevejen, med Kirke og Andelsmejeri; *Store-Grandløse*, mell. Landevejen og

Banen, med Skole (opf. 1905); *Vipperød* (1610 Wiberød), med Planteskole, Brugsforen., Jernbanehpl. og Posteksp. I den nordl. Del: *Dragerup* (1402 Drawæthorp) med Skovfogedbl.; *Tjepperup* (1573 Thjeberup) med Missionshus (opf. 1898), Skole og Ml. Ved Kysten ved Dragerup Skov ligger *Bramsnæsvisg*, Orlogsværftets Søminestation til Indskydning af Torpedoer. — Af Gde nævnes: *Maglegaard* (14,6 Td. H., Ejds. 94, deraf Jordv. 75; 75 ha, deraf Ager 73) og *Vipperødgaard* (13,1 Td. H., Ejds. 95, deraf Jordv. 70; c. 77 ha, deraf Ager 72; 2 Huse).

Grandløse S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under s. Kredse som dette samt til 2. Udskrivningskr., 15. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestenskirke med Apsis, i gotisk Tid overhvalvet og forsynet med Taarn og Vaabenhus i N., fortrinsvis af Munkesten. Altertavle fra 1622; samtidig Prædikestol; romansk Granitfont. Degnestolen har Snitværk fra 1577; barokt Krucifiks over Korbuen. Spor af Kalkmalerier over Hvalvingerne: hen over Korbuen paa Østvæggen mod Skibet en Arkaderække, hvori Figurer med Glorier af Stuk. Den ene af Klokkerne er fra 1501. — Paa Kirkegaarden et stort Asketræ.

I Sognet laa fordum Herregaarden *Torupgaard*, der 1588 tilhørte Chr. v. Festenberg, kaldet Pax, † 1608, Sønnen Mogens Pax, † 1642 (1610 nævnes dog Peder Nielsen de Torup); dennes Søn Chr. Pax ejede baade Torupgd. og Eriksholm; men hans Søn Holger Pax afhændede begge Gaardene 1682 til Admiral Niels Juel, af hvem han i Stedet købte Sæbygd. Niels Juel lod Torupgd. nedbryde og lagde dens Jorder under Eriksholm i Agerup Sogn. — Niels Jensen af Grandløse levede 1378.

Langs Kysten findes flere Kulturlag fra Stenalderen (Skaldynger) og i Dragerup Skov adskillige smaa og mellemstore Gravhøje, formentlig fra Broncealderen; de 17 velbevarede af Højene er fredl. I øvrigt indeholder Sognet kun faa Oldtidsmindesmærker, deribl. SV. for *Vipperød* en Runddysse.

Tølløse Sogn (*T.-Agerup Km.*), det næststørste i Herredet, omgives af Agerup, Kvanløse, Asmindrup, Ugerløse, Tostrup, K.-Eskilstrup og Soderup S. samt Kbhvns. Amt (Volborg Hrd.). Kirken ligger c. 12 km SSØ. for Holbæk. De lerede, mod V. noget sandede Jorder er for en Del højtliggende og bakkede; Grøntved Ore („Grynterne“, c. 1370 Grwntweth) har Højder paa indtil 102 m (Hyldebjærg) og frembyder en Del Naturskønhed. Men Jorderne falder af mod SØ. til Tysinge Mose („Tysinget“, med Afløbet Tysinge Aa, der søger til Aamose Aa) og mod Ø. til Elverdams Aa, der danner Grænsen mod Kbhvns. Amt. En Del Skov, deribl. Nedersk. og Dyrehave Sk., under Tølløse. Gennem Sognet gaar den nordvestsjæll. Bane og Høng-Tølløse Banen samt Rosk.-Kalundborg Landevej („Skovvejen“) og mod NØ. Rosk.-Holbæk Vejen.

Befolkning i 1916: 2200 (1801: 952, 1850: 1184, 1901: 2013), boende i 354 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 586 Td.; 82 Gde med 567 og 111 Hse med 18 Td. Hartk. samt 40 jordløse Huse. Ejds. (1916): 5916, deraf Jordv.: 3371. Areal: 3521 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 84 ha, Rug 254, Byg 408, Havre 355, Blands. til Mødenhed 281, Kartofler 30, Foderroer 242, Sukkerroer 61; Brak udgjorde

349 ha, Grønfoder og Græsning 953, Haver o. l. 52, Tørvemoser 44, Skov 113, ubenytt. 41, Vandar. 20. **Kreaturhold** (1919): 569 Heste, 2244 Stk. Hornkv. (deraf 1227 Køer), 54 Geder, 183 Faar, 1052 Svin (1914: 3204).

I Sognet Byerne: *Tølløse* (c. 1370 Thølløse) med Kirke, Præstegd., Skole (opf. 1901 og 1912, 7 Klasser med 4 Lærere), Lægebl. og Ml.; *Tølløse Stationsby* — 1916: 120 Gde og Hse og 784 Indb. (1911: 738 med flg. Erhverv: Landbr. 10, Haandv. og Ind. 271, Handel o. l. 158, Transp. 180, Rentenydere 49) — med Missionshus (Mamre Lund, opf. 1884), Skoler, privat Realskole, Børnehjem (opr. 1887 af Gaardmandsdatter Karen Mortensen), Vandværk (1903), Elektricitetsværk (A/S, 1911), Mlr. og mange Industridrivende og Kbmdshdr. samt Station paa den nordvestsjæll. Bane og Tølløse-Høng Banen, Telegrafst. og Postkontor; *Skov-Vallingerød* (c. 1370 Søndre Valenderyth); *Nørre-Vallingerød* (c. 1370 Nørræ Valenderyth) med Skole, Andelsmejeri og Kbmdshdr.; *Tjørnede* (1581 Thjørnetwed); *Lunderød* (c. 1370 Lundæryth) med Skole og Kbmdshdl.; *Skimmede* (Skinnede, men udt. med m; c. 1370 Skwnethweth); *Nyby* med Kbmdshdl.; *Marup* (c. 1370 Mårthorp); Dele af *Kværløse* (c. 1370 Qvamløse) og *Nørre-Eskilstrup* (se Soderup S.). *Lillevang*, Huse.

Hovedgaarden *Tølløse*, under Baroniet Zeuthen, har 91,2 Td. Ager og Engs H., Ejds. 800, deraf Jordv. 388; c. 458 ha, deraf Ager 312, Eng 44, Skov 53. Hovedgaarden *Sophienholm* (Grøntvedgd.), ligeledes under Baroniet, har 35,7 Td. Ager og Engs H. og 22,1 Td. Skovsk., Ejds. 465, deraf Jordv. 462, c. 274 ha, deraf Ager 230, eng og Mose 12, til Lensbesidderens Raadighed 26; 3 Huse*).

Tølløse S., en Sognekommune med Agerup, har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holb. Amtstuedistr., Holb. Lægekr., Holb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 18. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Fraadstenskirkel med skraakantet Sokkel, i gotisk Tid overhvelvet og forsynet med et Sakristi i N. og et Taarn i V. Af de sydl. Tilbygninger er Vaabenhuset moderne, medens det store, nu stærkt omdannede Kapel, med to Stjernehvælvinger, er opf. 1647 af Fru Lene Barnekow. Her findes et prægtigt, af Th. Quellinus udf. Monument af sort og hvidt Marmor, sat af Etatsrd. Fr. Gersdorff til Tølløse for hans Hustru Elisab. Skeel, † 1690; paa Siden af Tavlen ses Tiden og Døden og foroven en Basunengel. Moderne Marmortavle over Chr. Barnekow til Tølløse, † 1612, findes nu i Hvælvingen under Kapellet, hvorved en Kaarde, der har ligget paa hans nu nedgravede Kiste. I Sakristiet findes Kisteplader med Gravskrifter over Claus v. Caspergaard til Tølløse og Søgaard, † 1765, og Provst Peder Cappell, † 1727. Over Skibets Hvælvinger Rester af Kalkmalerier fra c. 1300. Altertavlen, med en Ramme fra c. 1700, har en Kopi efter A. Küchler: Lazari Opvækkelse; Prædikestol fra c. 1600; romansk Granitfont. Ved en nyere Restauration cementeredes og rødkalkedes Kirken, og i 1896 dekoreredes den indv. med Malerier. (Om tidl. Gravskrifter i Kirken se Kirkehist. Saml. 5. R. III p. 603). — Paa Kirkegaarden et Ligkapel, opf. 1884.

Den som Digter bekendte Normand P. Chr. Stenersen var Præst i Tølløse fra 1764 til sin Død 1776; ligeledes var Etatsrd. Chr. Flor, Grundlægger af Rødding Højskole, Præst her 1822-26.

Hovedgaarden *Tølløse* tilhørte i den katolske Tid Roskilde Bispestol og var i al den Tid bortforlenet. Bl. Lensmændene kan nævnes Henrik af Tølløse 1465, Mikkel Andersen (Jernskæg) 1473-75, Godske Mogensen 1503, Mads Lauridsen Vasspyd 1505-12. Efter Reformat. overdrog Kongen T. med en Del af Godset til den sidste katolske Bi-

*) Til *Baroniet Zeuthen* hører Hovedgaardene Tølløse, Sophienholm, Sonnerup og Søgaard, c. 625 Td. H. af alle Slags, deraf fri Jord 208, indtaget til Skov 47, Bøndergods c. 370 Td. I Bankaktier ejer det c. 12,600, i Fideikommiskapitaler c. 1,664,000 Kr., herunder Baroniets Hjelpekapital 40,600 og det Zeuthenske Legat 40,000 Kr., foruden c. 9657 Kr. og 2598 Td. Byg i aarl. Arvefæstgift af bortsolgt Bøndergods. Det hele Jordtilliggende er c. 860, Skovarealet c. 600 ha.

skop i Aarhus, Ove Bille († 1555), hvorefter Gaarden ved Mageskitte 1558 kom i Peder Oxes Eje (Herluf Trolle og efter hans Død Birgitte Gøye havde den i Forlening til 1566, i de Aar, Peder Oxes Godser var ham fratagne), der i sit Dødsaar 1575 fuldførte den anselige Hovedbyggn., som bestod af to paa langs sammenbygg. Huse med Taarn og Spir. En Sten med Indskr. minder endnu derom. Fra Peder Oxe kom T. til hans Søster Sidsel, Enke efter Erik Podebusk. Ved hendes Død 1592 arvede Chr. Barnekow T. og efter ham hans Datter Lene, g. m. Tønne Friis til Hesselager († 1658). Deres Datter Margrethe Friis bortbyttede 1665 Gaarden (for Kærstrup) til Christen Skeel den rige, efter hvem den ejedes af Svigersønnen, Overceremonimester, Etatsrd. Fr. Gersdorff († 1691), hvis Datter Øllegaard 1706 skødede den og Søgaard (se p. 450) lil Gehejmerd. Otto Krabbe til Holmegaard og Egholm († 1719). Krabbe solgte Søgaard og T. 1709 (73³/₄ Td. H.) til Højesteretsadvokat Brostrup Albertin, hvis Enke solgte

Tølløse.

dem 1728 til Chr. Ditlev Reventlow († 1738, Broder til Fr. IV's Dronning), som 1737 solgte dem til sin Søn, Gehejmekonferensrd. Conr. Ditl. († 1750). Dennes Datter Dorothea Benedikte Frederikke ægtede den regerende Greve Isenburg Büdingen, Gustav Fr., som derved kom i Besiddelse af T. og Søgaard, men kun sjældent besøgte T., især efter at en af hans Døtre var død der af Gift ved et Ulykkestilfælde. Paa Gr. af Gæld solgte han Godserne 1763 til Hofjunker Claus Caspergaard, hvis Enke 1768 solgte T. til Kancellird. Joh. Thom. Neergaard til Ringstedkloster. Han foretog 1773 en uheldig Ombyggn. af Hovedbyggn. (bl. a. nedrev han Taarnet), men solgte 1793 T. tillige med Søgaard og Sonnerupgd. til Etatsrd. P. Chr. Zeuthen († 1823), hvis Søn, Chr. Fr. Zeuthen († 1850) if. kgl. Bevill. af ²³/₆ 1843 opr. Godserne til Baroniet Zeuthen. Efter hans Død tiltraadte hans Enke, f. Komtesse Schulin, Baroniet. Hun lod Hovedbyggn. restaurere 1856 og 1859; efter hendes Død 1866 gik Baroniet over til hendes Broder, Hofjægmester C. F. Greve Schulin-Zeuthen († 1873), hvis Brodersøn, Hofjægmester C. F. W. Greve Sculin-Zeuthen døde 1919, hvorefter Baroniet gik over til Premierlieutn. Greve K. V. Schulin. — Hovedbyggn. er stor og anselig, 3 Stokv. høj foruden de hvelvede Kældere, og har to Sidefløje, alt opf. af røde Munkesten. Den forrige Besidder har foretaget betydelige Arbejder ved Gaarden, Hovedbyggn. er saaledes 1883-84 grundigt istandsat ved Arkt. A. Klein med de to oprindl. Tage ved Siden af hinanden, med et større Spir og et mindre Trappetaarn, helt i Chr. IV's Stil. Haven er udvidet 1889 og

sat i Forb. med den 1878 indhegnede Dyrehave. (Jul. Clausen, T., i Dske Herregde ved 1920.)

Marup var et Len under Rosk. Bispestol, som 1457-80 indehavdes af Væbneren Hans Navl. Det kom siden under Kronen, der 1587 mageskiftede M. til Fru Ide, Falk Gøyes. — Til *Kvarmløse* skrev sig 1421 Væbneren Jep Andersen (Basse) og 1447 dennes Søn Anders Jepsen, hvis Enke Inger Jonsdatter lis endnu boede her 1450.

En Byskraa for Kvarmløse fra 1624 er trykt i Bjerger-Søegaard, Dske Vider og Vedt. I 125.

Der vides kun om et Par Gravhøje, derimod om c. 30 Dysser spredt i Sognet, de fleste dog nu sløjfede el. forstyrrede; fredl. er ved Nyby et sekssidet Dyssekammer med omgivende Jordhøjning og ved N.-Vallingerød en tokamret Dysse. SV. for Kvarmløse er i en høj Bakke fundet en rigt udstyret Skeletgrav fra c. 400 e. Chr.

Agerup Sogn (Tølløse-A. Km.), selvstændigt Kirkesogn fra $\frac{1}{2}$ 1916, omgives af Tølløse, Asminstrup og Grandløse S., Holbæks Markjorder og Tempelkrogen, en Indskæring fra Bramsnæs Bugt. Kirken ligger c. 7 km SSØ. for Holbæk. De dels ler-, dels sandmuldede, ikke videre højtliggende Jorder skraaner jævnt ned til Tempelkrogens lave Bredder. Munkholm og Marsvinholme i Fjorden hører til Sognet. En Del Skov, som hører til Eriksholm. Gennem Sognet gaar den nordvestsjæll. Bane og Rosk.-Holbæk Landevej.

Befolkning i 1916: 888 (1801: 450, 1850: 681, 1901: 811), boende i 192 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 274 Td.; 35 Gde med 247 og 74 Hse med 27 Td. Hartk. samt 56 jordløse Hse. Ejdsks (1916): 2578, deraf Jordv.: 1490. Areal: 1636 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 62 ha, Rug 108 ha, Byg 231, Havre 167, Blands. til Modenhed 95, Kartofler 16, Foderroer 137; Brak udgjorde 137 ha, Grønforer og Græsning 433, Haver o. l. 48, Mose 17, Skov 119, Vandar. 6. Kreaturhold (1919): 289 Heste, 1168 Stk. Hornkv. (deraf 705 Køer), 38 Geder, 31 Faar, 556 Svin (1914: 2216).

I Sognet Byerne: *Agerup* (c. 1370 Aghethorp), ved Landevejen, med Kirke, Præsteb. (i den nordl. Udkant), Skole, Andelsmejeri (Truelsdal) og Ml.; *Arnakke* (12. Aarh.: Aranachæ) med Skole og Brugsforen.; *Kongstrup* (c. 1370 Konungsthorp) med Forsamlingshus og Ml.; *Bredetved* (1422 Brethetwet) med Fællesmejeri. *Tempelhus*.

Hovedgaarden *Eriksholm*, smukt beliggende paa en Halvø i Fjorden, omgivet af Skov, har 72,8 Td. Ager og Engs H., 16,3 Td. Skovsk., Ejdsks. 623, deraf Jordv. 428; c. 344 ha, deraf Eng 44; Skovarealet er c. 333 ha; desuden hører til Godset 4 Lejehuse (c. 1 Td. H.) og af Arvefæstegods c. 41,5 Td. H. (hele Godsets Ejdsks. 794); hele Ejendommen ligger i Sognet undt. Dragerup Skov. — Andre Gaarde: *Torupgd.* (1319 Tordrup); *Maltesminde* (tidl. Maltes Kro).

Agerup S., een Sognekommune med Tølløse, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette samt til 2. Udskrivningskr. 17. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, der ligger meget smukt ved Fjorden, og hvorfra der er vid Udsigt, er en romansk Kampestenskirke med Apsis, i gotisk Tid overhvalvet og forsynet med Taarn og Vaabenhus mod S. Ifl. D. Atl. (VI, p. 171) lod Erik Vasspyd til Viskingegd. Kirken opbygge (?; udbedre) 1604. Kirkens Hvalvinger dækkes af Kalkmalerier fra c. 1500: Skabelsen og Syndefaldet, Christi Hist., Helgenscener m. m. (restaur. 1916 af O. Søndergaard). Altertavlen, Christi Himmelfart, er af Hunæus (1834). En lille interessant Altertavle fra 1509 hænger paa Skibets Nordvæg (se Fr. Beckett, Altert. p. 79). Barok

Prædikestol (c. 1630); romansk Granitfont; 2 gotiske Krucifikser; Degnestol fra 1557; højrygget Bænk fra s. Tid; Stoleværk fra 1627-28; Vaabenhusdør fra 1589 (se Tegn. af æ. nord. Arkit. 2. S., IV. R. Pl. 17). Den ene Klokke er fra 1468. I Vaabenhuset Ligstene bl. a. over Lauris Jørgensen fra 1558. — Paa Kirkegaarden Monument (riflet Marmorsøjle) over H. Brinck-Seidelin til Eriksholm, † 1831, og Hustru.

Eriksholm er opstaaet af en Landsby Erikslev (1199 Erixleffue) og 2 ældre Gaarde, *Torupgaard* (oprindl. i Grandløse S.) og *Vinderupgaard*. Vinderupgd. købte Joh. Friis 1556 af Kronen, og 1562 erhvervede han, ligeledes fra samme, Torupgd. i Mageskifte for Vesterbygd. Bjørn Andersen († 1583), som var g. m. Joh. Friis' Broderdatter, mageskiftede Vinderup Hovedgd. og 3 Gde i Torup tilbage til Kronen (mod Vitskøl Kl.), som 1585 bortbyttede dette og mere Gods til Mads Eriksens Vasspyd for hans Hustrus Hovedgd. Vorgaard i Sønderjylland. (De 3 Bøndergde i Torup kaldes 1664 Lille Toerup). Under Navnet Eriksholm tilhørte saa Gaarden Erik Vasspyd, der døde 1615 som Slægtens sidste Mand, hans Enke Karen Pax og derefter dennes Brodersøn Chrf. Pax, † 1647. Hans Søn Holger Pax solgte Torup og Eriksholm 1682 til Admiral Niels Juel (mod Sæbygd. og Stenshede), hvis Datter, Vibeke, ved Giftermaal bragte den til Generallieutn. Gregers Juel. Dennes Søn, Kmhr. Peder Juel, solgte den og Holbæk Ladegd. 1752 (c. 800 Td. H.) for 70,000 Rd. grov. Cr. til Justitsrd., senere Konferensrd. Hans Diderik Brinck-Seidelin til Hagestedgd., der $\frac{5}{7}$ 1753 opr. den og Hagestedgd. til et Stamhus. Men allerede 1769 bortsolgtes Hagestedgd. if. kgl. Bevill. af 1760, og Sønnen, Konferensrd. H. Brinck-Seidelin afhændede med kgl. Bevill. 1809 Stamhuset, der substitueredes med en Fideikommiskapital. Efter Seidelins Død 1831 købtes Gaarden af Statsminister F. J. Kaas, som Aaret efter solgte den til Landsoverretsassessor, Etatsrd. H. C. Jacobsen. Derefter overtoges den af dennes Svigersøn, Kmhr. C. v. Holstein, efter hvis Død den købtes ved Auktion 1878 for 934,000 Kr. af Legationssekretær C. W. Greve Ahlefeldt-Laurvig, der besidder den nu. — Hovedbyggn. er opf. i Slutn. af 18. Aarh. i to Stokv. med Frontespice; den store smukke Have er til Dels holdt i fransk Stil; smuk Udsigt over Fjorden fra Lysthuset Belvedere, en smuk Empirepavillon.

Ud for Eriksholm Skov ligger den højtliggende (12 m) *Munkholm* (1319 Munkholm), der kun ved en smal ganske lav, tidt overskyttet Landtange er forb. med Landet. Paa Bakken umiddelbart NV. for Huset paa Halvøen er der opløjet talrige Munkesten; Voldstedets Form er ukendelig; i Haven ved Huset er opbrudt Brøllægning af Brændlersfliser og fundet Mønter. 1319 skænkede Erik Menved til Ringsted Kloster for sit Lejersted Munkholm og „Munkholm Fang“, som bestod af Vinderup, Torup, Bredetved, Dragerup og Arnakke. — Ø. for Aagerup ved Bramsnæs Bugt er der i en naturlig, langstrakt Bakke, *Asserholm*, truffet (sidst ved Udgravning 1898) Murrester, nederst af Kamp, derover af Munkesten.

Nær Kysten ligger flere Stenalders Skaldynger og i øvrigt i Sognet nogle Dysser og Gravhøje; fredl. er et Dyssekammer ved Eriksholm og VSV. for Aagerup Rest af en tokamret Langdyssse.

Soderup Sogn (S.-K.-Eskilstrup Km.)

omgives af Annekset K.-Eskilstrup og Tølløse S., Kbhvns. Amt (Vollborg Hrd.) og Sorø Amt (Ringsted Hrd.). Kirken ligger c. 13 km SSØ. for Holbæk. De noget højtliggende Jorder er mod S. bakkede, sandede og grusede, mod N. mere jævne og lermuldede med Enge langs Elverdams Aa, der danner Østgrænsen, og Mose mod NV. (en Del af Tysinge Mose). Gennem Sognet gaar den nordvestsjæll. Bane.

Befolkning i 1916: 1244 (1801: 729, 1850: 1114, 1901: 1295), boende i 239 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 421 Td.; 74 Gde med 394 og 113 Hse med 23 Td. Hartk. samt 40 jordløse Hse. Ejds. (1916):

3144, deraf Jordv. 1930. Areal: 2406 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 61 ha, Rug 202, Byg 330, Havre 242, Blands. til Modenhed 205, Kartofler 20, Foderroer 182, Sukkerroer 39; Brak udgjorde 248 ha, Grønfoder og Græsning 648, Haver o. l. 47, Tørvemoser 23, Skov 15, Vandar. 9. Kreaturhold (1919): 450 Heste, 1486 Stk. Hornkv. (deraf 823 Køer), 62 Geder, 97 Faar, 734 Svin (1914: 2680).

I Sognet Byerne: *Soderup* (c. 1370 Sodorp), ved Banen, med Kirke, Præstegd., Skole, Hospital (ved Kirken, opr. 1737 af Etatsrd. J. V. Eichel til Aastrup, Pl. for 4 Lemmer), Andelsmejeri (Langholm) og Kbmdshdr., *Bukkerup* (1135 Bucketorp) med Forsamlingshus (opf. 1891), Andelsmejeri og Kbmdshdl.; *Tingerup* (1429 Thingorp) med Skole; *Smidstrup* (1408 Smethorp); *Ebberup*; *Dele af Kvarmløse* (c. 1370 Qvamløse) med Kbmdshdr. og Vandværk, og *Nørre-Eskilstруп*, med Baptistkapellet „Elim“ (opf. 1888), Kbmdshdl. og Vandværk (se p. 452). *Maglemosehuse*, *Vinkelhuse*, *Fristrup Mølle* (1474 Fristropp), Huse. *Ageruphuse*.

Grønnebjerggaard har 25,1 Td. H., Ejds. 170, Jordv. 118; c. 190 ha, deraf Ager 143, Eng 8, Skov 17. — *Grønnebjerg*, Ml., *Elverdams Kro* (c. 1370 Ællebrodam), Ml., *Hesleml.* (c. 1370 Hæslemølle).

Soderup S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holb. Amtstuedistr., Holb. Lægekr., Holb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 19. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Fraadstenskirke, hvis Kor er nedbrudt i den senere Middelald., og Skibet er samtidig forlænget mod Ø. og overhælvat. Desuden et Taarn i V., opf. af Gregers Juel (paa Taarnet staar hans og Frues Forbogstaver og Aarst. 1725), et Vaabenhus i S. og et Kapel i N., paa hvis Ydermur en Sten med en mærkelig Indskr. til Minde om Præsten Ole Boesen, † 1570. Altertavlen er et Basrelief i Marmor af Thorvaldsen: Kristus i Emaus, skænk. 1870 af Grev Dannemand til Aastrup. Prædikestol fra 1599; ny Marmorfont. Panelstykker med Foldeværk; Krucifiks fra 15. Aarh.; Indgangsdør fra 16. Aarh. Paa Korets Nordvæg en dobbelt Ligsten over Erik Krabbe til Aastrup, † 1564 (Begravelse under Koret), han ses i fuld Rustning mell. sine 2 Hustruer. I Skibets Gulv en Ligsten over Sogndegnen Martin Junge fra Slutn. af 18. Aarh. Ved Korets Mur et smukt Monument af Wiedewelt over Højesteretsass. Bartholin Eichel til Aastrup, † 1799. — Paa Kirkegaarden er begr. Generalmajor P. H. C. du Plat, falden 18/4 1864. I Kirkegaardsmuren har Forf. Statsrd. Thor Lange ladet indmure to Marmortavler over sine Bedsteforældre paa mødr. Side, Godsforvalter Holtendorff paa Aastrup, † 1836, og Hustru, samt sin Moster, der er begr. her (se F. Fenger, Forvaltergaarden i Kvarmløse, i „Aarb. for Holb. A.“ 1915).

I Sognet har ligget *Fristrupgaard*, af hvilken Hesle-, Sø- og Fristrup Mølle oprettedes. Nederdams Mølle er nedl. i Beg. af 19. Aarh.; Overdams Mølle omtales i 17. Aarh., Sømølle i 18. Aarh.

Der vides intet om Gravhøje, derimod om nogle Dysser, men kun to af disse er bevarede: en Runddyse (fredl.) N. for Smidstrup og en lign. ved Soderup.

Kirke-Eskilstруп Sogn (*Soderup-K.-E. Km.*), Anneks til Soderup, omgives af dette, Tølløse og Tostrup S. samt Sorø Amt (Ringsted Hrd.). I Sognet ligger en Enklave af Tostrup S. Kirken ligger c. 17 km SSØ. for Holbæk. De bakkede Jorder er højtliggende mod S. og Ø. — højeste Punkt er Stedstrup Bjærg, 102 m, med trig. St. —, men falder af mod NV. til Tysinge Mose. Gennem Sognet gaar Tølløse-Høng Banen.

Befolkning i 1916: 866 (1801: 350, 1850: 504, 1901: 574), boende i 190 Gde og Hse. Det saml.

Hartk. (1905): 224 Td.; 36 Gde med 196 og 84 Hse med 28 Td. Hartk. samt 21 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 2025, deraf **Jordv.:** 1190. **Areal:** 1620 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 27 ha, Rug 140, Byg 222, Havre 168, Blands. til Modenhed 158, Kartofler 17, Foderroer 115, Sukkerroer 3; Brak udgjorde 169 ha, Grønfoder og Græsning 485, Haver o. l. 21, Tørvemoser 24, Skov 6, Vandar. 5. **Kreaturhold** (1919): 328 Heste, 1039 Stk. Hornkv. (deraf 612 Køer), 53 Geder, 32 Faar, 558 Svin (1914: 1978).

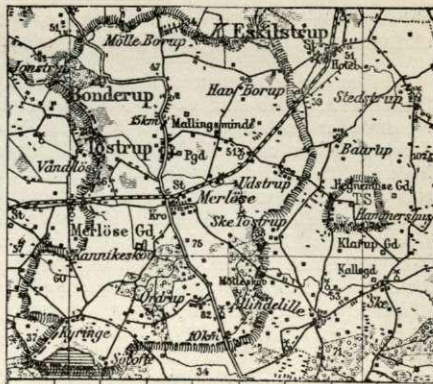
I Sognet Byerne: *Kirke-Eskilstrup* (1335 Esgistorp) med Kirke, Ml., Kbmdshdlr., Hotel og Jærnbanest., Posteksp. og Telegraft.; *Sønderstrup* (1278 Synesthorp) med stort Tørreri af Kartofler og Grønsager, anl. 1915 af Jørgen Brabæk, fra 1917 A/S „De danske Tørrerier“, Aktiekap. 850,000 Kr.; alle 4 Gde i Sønderstrup og to større Gde i Tostrup S. er købt af Selskabet, desuden har det et Tørreri i Asnæs; med Fabrikkerne er forbundet stor Tørvefabrikation; *Stedstrup* med Skole, Andelsmejeri og Kbmdshdl.; *Baarup* med Ml. *Stedstrup Bjærg*, *Stedstrup Old*, *Baarup Mark*, Huse. — *Hegnemosegd.*

Kirke-Eskilstrup S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører til de s. Kredse som Hovedsognet samt til 2. Udskrivningskr.' 20. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kamp- og Fraadstenskirke, hvis Kor i gotisk Tid er nedrevet og Skibet forlænget mod Ø. og overhvalvet; fra s. Tid et Vaabenhus mod S. og et Taarn (hvis øvre Del, med Pyramidetag, dog først er fra 1819). Altertavle fra c. 1600, omdannet i Empiretiden (indtil 1874 i Soderup Kirke); Prædikestol og Stolegavle i Empirestil, et Par Gavle fra Ungrenæssancen er dog bevaret; romansk Granitfont. Alterkalk fra 1521, oprindl. tilhørende Marie Magdalene Alter i Roskilde Domkirke (se Aarb. f. n. Oldk. 1888, p. 118).

I Sognets Østside findes enkelte Høje samt nogle Stengrave, deribl. under Stedstrup en Dysse (fredl.) og to Jættestuer.

Tostrup Sogn, et meget stort Sogn, omgives af Ugerløse, Tølløse og K.-Eskilstrup S. samt Sorø Amt (Ringsted og Alsted Hrdr.). En Enklave i Kirke-Eskilstrup S. Kirken ligger c. 19 km S. for Holbæk og 13 km NNV. for Ringsted. De gennemgaaende gode, lerede Jorder er højtliggende og bakkede mod S., mere jævne mod N. Et Højdedrag gaar midt gennem Sognet i Ø. og N., paa hvilket Mølleskov og den smukke Ordrup Skov ligger, og hvorfra der er vide Udsigter, navnlig mod S. og N.; højeste Punkt er i Møllesk., c. 82 m. Den her endnu ubetydelige Aamose Aa, til Dels omgivet af Enge, løber gennem Sognet fra SØ. til NV. Gyrstinge Sø, der hører til Sorø Amt, berører Sydvestgrænsen (her kaldet Kyringe Sø), hvor der er meget smukt. C. $\frac{1}{10}$ af Sognet er dækket med Skov (foruden de nævnte er der Bonderup og Merløse Sk.). Gennem Sognet gaar Holbæk-Ringsted Landevej og Tølløse-Høng Banen.

Befolkning i 1916: 1668 (1801: 890, 1850: 1564, 1901: 1476), boende i 305 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 483 Td.; 65 Gde med 438 og 153 Hse med 45 Td. Hartk. samt 84 jordløse Hse. **Ejdsk.** (1916): 4601, deraf **Jordv.:** 2817. **Areal:** 3123 ha,

hvoraf (1912) besaaet med Hvede 145 ha, Rug 174, Byg 364, Havre 347, Blands. til Modenhed 203, Kartoffler 19, Foderroer 178; Brak udgjorde 332 ha, Grønføder og Græsning 815, Haver o. l. 40, Tørvemoser 26, Skov 284, Vandar. 12. **Kreaturhold** (1919): 509 Heste, 2066 Stk. Hornkv. (deraf 1219 Køer), 56 Geder, 111 Faar, 1130 Svin (1914: 3639).

I Sognet Byerne: *Tostrup* (Taastrup, 1335 Thorstenthorp), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd., Skole; ligeledes ved Landevejen *Store-Merløse* — 1916: 73 Gde og Hse og 346 Indb. — med Missionshuset „Tabor“, Lægebl., Fattighaard med Alderdomshjem, Kro, Afholdshotel, Vandværk, Andelsmejeri, Maskinfabr., Dampsavskæreri m. m., Kbmshdhr., Jærnbanest., Posteksp. og Telegrafst.; *Ordstrup* (1377 Ortherp) med Skole (udvidet 1918) og Ml.; *Mølleborup*; *Havborup* med Skole (udvidet 1912); *Udstrup* (c. 1370 Otzthorp); *Søtofte* (1395 Siathoffte) ved Gyrstinge Sø; en Del af *Kyringe* (1329 Kykringæ) (Resten i Stenmagle S., Alsted Hrd.). *Lille-Kyringe*, *Kannikeskov*, *Mølleborup Bro*, Huse.

Hovedgaarden *Bonderup* (1321 Bondæthorp) har 67,1 Td. Ager og Engs H. og 4,1 Td Skovsk., Ejds. 544, deraf Jordv. 387; c. 425 ha, deraf Ager 342, Eng 40, Skov 31; desuden 5 Lejehuse og aarl. Arvefæstemængde c. 523 Td. Byg (Godset liggende i Tostrup, Ugerløse, Stenlille, Stenmagle og Munkebjergby Sogne); til Gaarden hører Sandlyng Skov i Stenmagle S., c. 143 ha. Hovedgaarden *Merløsegaard* har 49,6 Td. H., Ejds. 367, deraf Jordv. 285; c. 286 ha, deraf Ager 274, Mose 4; 5 Lejehuse; desuden 26,5 Td. Skovsk. (deraf paa Møllesk. c. 12,5 Td.); aarl. Arvefæstemængde er c. 814 Td. Byg. Begge Hovedgaardene hører til den Suhrske Stiftelse. — *Mallingsminde*, Gd. (1916: 15,1 Td. H., c. 85 ha, har nu efter Bortsalg c. 8 Td. H., 44 ha).

Tostrup S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holb. Lægekr., Holb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 21. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestenskirke, hvis Kor i gotisk Tid er nedrevet, idet Skibet forlængedes mod Ø. og overhvelvedes; senere Tilbygninger er et Taarn, paa hvis Nordside er indhugget: Anno 1578, et Vaabenhus med en smuk Dør fra 1587 og et Sakristi, begge mod N. Indgangen til Kirken er siden 1868 fra V. Altertavlen er et Maleri af O. H. Olrik fra 1867: Christus i Gethsemane; Alterkalk fra c. 1525; Prædikestol af Lor. Jørgensen (1657); Degnestol fra 1525 af en Mester fra Køge (se Tegn. af æ. nord. Arkit. 1. S., IV R. Pl. 5); sengotisk Krucifiksgruppe; Font af Eg i Barokstil. I Sakristiet to Ligstene, den ene over Præsten Johs. Stag, † 1572, den anden fra 1323 over Vilhelmus Mathei. — Ved en Hovedreparation af Kirken 1868 blev en Del Ligkister fra Kirken nedgr. paa Kirkegaarden.

Bonderup, ved Holbæk-Ringsted Landevej, nævnes allerede 1321 og har bl. a. tilhørt Otte Norby, † 1592 (begr. i Tostrup Kirke); 1592 solgtes den til Chrf. Pax. 1625 ejedes den af Fru Else Thott, Hans Lindenovs, g. 2. Gang m. Corfits Ulfeld til Tvis, som 1631 solgte B. til Kansler Chr. Friis. Senere tilhørte den Brødrene Chr. og Jørgen Bille, som 1680 solgte den (32 Td. H.) til Assessor Peder Hjort, der 1698 solgte den til Holger Pax, der imidlertid døde som sidste Mand af Slægten, forinden Skødet udfærdigedes, saa at det kom til at lyde paa hans Enke Elisab. Bille. Aaret efter solgte hun den til Assessor Eiler Jacobsen Eilert, der 1711 afhændede den til Handelsmændene i Roskilde, Hans og Anders Rasmussen, hvilke s. Aar solgte den til Kancellird. Jac. Hjort. Denne solgte den 1717 for 7889 Rd. til Landsdommer Johs. Christensen, der 1727 afhændede den (238 Td. H.) for 16,000 Rd. til Kommercerd. Hans Hartmann, som 1730 skødede den til Kancellisekretær P. Fr. Kling, hvorefter den ved Auktion 1744 kom til Johs. Mørch; derpaa ejedes den af Jens Bremer til Løvegaard, der 1747 solgte den til Søren Hansen Seidelin i Køge. Denne solgte den 1749 til Etatsrd. Kn. Gregorius Kloumann, efter hvis Død den ved Auktion 1754 solgtes til Chr. Grev Holstein-Ledreborg. Denne solgte den 1766 for 36,000 Rd. til Herredsskriver, senere Over-

auditor P. Larsen Wiilm, som 1796 solgte den for 104,000 Rd. til Th. Chr. Bruun de Neergaard. Fra denne kom den 1803 for 100,000 Rd. til Kapt. Lund og derefter 1806 for 160,000 Rd. til Kmhr. Fr. Grev Knuth († 1818), hvis Søn Fr. Chr. J. Grev Knuth († 1852) ogsaa ejede den; hans Arvinger solgte den 1853 til Etatsrd. J. Th. Suhr († 1858). Efter Suhrs Død istandsattes Hovedbyggn. 1859 af Arkt. Meldahl. Den bestaar af 3 Fløje i et Stokv., af hvilke Midtfløjen har en Midtpavillon og 2 Sidepavilloner. Suhr stod i et nært Forhold til J. L. Heiberg og Hustru; ifl. hans Testam. havde de Ret til at bo paa B. og her døde Heiberg 1860. Nu hører den til den Suhrske Stiftelse (se under Kbhvn.).

Merløsegaard blev opr. som Hovedgd. 1678 (c. 34 Td. H.) af to sammenlagte Bøndergde; Ejeren var Oberst Laur. Munk; 1719 solgte Assessor Eiler Jacobsen Eilert den til Poul Sadolin, og 1723 solgtes den ved Auktion for 3300 Rd. til Landsdommer Johs. Christensen til Bonderup, der dog straks afstod den til Johs. Winckler, Forpagter paa Skjoldenæsholm, som 1728 solgte den til Ferd. Anton Greve af Danneskiold-Laurvigen († 1754), efter hvem Sønnen Fr. Ludv. arvede den. Efter hans Død solgtes den ved Auktion 1763 til Krigsr. P. Neergaard til Ringstedkl., i hvis Familie den var til 1806, da den for 150,000 Rd. solgtes til Kmhr., Fr. Grev Knuth. Derefter solgtes den til A. W. Greve Moltke-Bregentved og senere til Etatsrd. Suhr, efter hvilken Tid den var forenet med Bonderup (se ovfr.).

Mølleborup var i 18. Aarh. en ufri Avlsgaard, som ejedes bl. a. af Jens Bruun Neergaard til Svenstrup og ovenn. Overauditor Wiilm. — Claus Skeples af *Søtofte* nævnes 1340. Tre Aar senere boede her en Væbner Per Henriksen, og 1400 skrev Væbneren Per Clementsen sig til *Søtofte*. — Siunde Bentsen af *Kyghringe* levede 1421-40; han førte Slægten Nebs Vaaben.

Paa Gaarden *Hammershus*, i en Enklave i K.-Eskilstrup S., fødtes 1817 Maleren P. Chr. Skovgaard.

Ved *Søtofte* har der været en hellig Kilde.

Især i Sognets sydøstl. Halvdel kendes nogle Gravhøje samt adskillige Dysser, nu dog delvis sløjfede. Særliges smuk og anselig er en fredl. trekamret Langdysse ved *Søtofte*; NV. for *Kyrringe* ligger nær hinanden en Runddysse og en Langdysse (begge fredl.) og umiddelbart ved den sidste atter en Langdysse; i *Mølleskoven* findes et Par Dysser og Gravhøje (en af disse fredl.) og under *Bonderup* en fredl. Dysse.

Ugerløse Sogn omgives af Tostrup, Tølløse, Kvanløse, Søndersted og Undløse S. samt Sorø Amt (Alsted Hrd.). Kirken ligger c. 15 km SSV. for Holbæk og 17 km NV. for Ringsted. De for det meste lerede Jorder er noget højtliggende, i den nordl. Del bakkede, sydligere mere jævne; i den nordl. Del (Brændholt) findes et Højdedrag, hvorfra der er smukke Udsigter til alle Sider; mod S. begrænses Sognet af Aamose Aa, ved hvilken der er ret store Engstrækninger. Mod NØ. ligger Fledskov og Nyrup Sk. (mest stor, prægtig Bøgebestand, hvoraf en Del dog i seneste Aar er erstattet med Naaletræsplantninger), den smukke, c. 9 ha store Lilleskov mod V. i Sognet blev fældet 1917, solgt til Brændselsleverance for Kbhvn. Baade mod N., Ø. og V. er der mindre Moser, hvorfra der i de sidste Aar er vundet mange Tørv. I Sognet krydses Landevejene Holbæk-Ringsted, Holbæk-Slagelse og Ringsted-Nykøbing.

Befolkning i 1916: 1212 (1801: 544, 1850: 834, 1901: 1097), boende i 275 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 294 Td.; 75 Gde med 257 og 118 Hse med 37 Td. Hartk. samt 40 jordløse Hse. Ejds. (1916): 3080, deraf Jordv.: 1806. Areal: 1908 ha, hvorfra (1912) besaaet med Hvede 47 ha, Rug 136, Byg 249. Havre 198, Blands. til Modenhed 160, Kartofler 16, Foderroer 142; Brak udgjorde 200 ha, Grønfoder og Græsning 484, Haver o. l. 26, Tørvemoser 12, Skov 130, Vandar. 7. Kreaturhold (1919): 419 Heste, 1550 Stk. Hornkv. (deraf 877 Køer), 36 Geder, 106 Faar, 915 Svin (1914: 3009).

I Sognet Byerne: *Ugerløse* (c. 1370 Vgerløse), ved Landevejenes Krydsning, med Kirke, Præstegd., Skole, Forskole, Lægebl., Alderdomshjem (tidl. Forsamlingshus, opf. 1891), Kro, Ml., Andelsmejeri (Birkholm), Brugsforen., Kbmshdr., Savværk, Markedsplads (Markeder Apr. og Nov. med Heste og Kreat.); *Brændholt* (1610 Brenoldtt); *Nyrup* (1205 Nythorp); *Ubberup*; *Jonstrup*. *Syvendskov*, *Lilleskov* og *Fledskov*, Huse. — Avlsgaarden *Minnistlyst*, under Baroniet Løvenborg (23,3 Td. Ager og Engs H., 2,3 Td. Skovsk., Ejds. 170, deraf Jordv. 137; c 147 ha, deraf 22 Eng og Mose, til Dels Overrisling, Resten Ager).

Ugerløse S., en egen Sognekommune (før forenet med Tostrup; 1883 blev det udskilt i kirkl., 1896 i komm. Hens.), har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holb. Kbst. m. m., Holb. Amtstuedistr., Holb. Lægekr., Holb. Skatte- og Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 22. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er nyopf. omtr. paa den gl. Kirkes Plads, der nedbrødes 1875. Den var en romansk Bygning af Kamp- og Fraadsten med Apsis og uden om Korbuen to Halvsøjler og to Alternicher, gotiske Hvalvinger og tilføjet Taarn, Vaabenhus og Sakristi i s. Stil. Den nye Kirke blev opf. af den Suhrske Stiftelse 1875-76 (indv. 26/11), Arkt. N. P. C. Hol-søe, af røde Mursten paa Granitsokkel i romansk Stil med Apsis, prydet med Halvsøjler og Rundbuefriser; i V. er der et højt firkantet Taarn med kegleformet Spir, omgivet af 4 Smaaspir; Taarnets Lydhuller dannes af Søjlegallerier. Ved Hovedindgangen i vestre Ende er der Søjleportal. Det indre, høje Rum dækkes i Skibet af 3 Hvalvinger, der bæres af kraftige Halvsøjler med Tærningkapitæler og runde Hovedbuer; Rummet er i 1910 blevet dekoreret af Møller-Jensen. Altertavle af C. Bloch fra 1881 (Christus og Thomas), bag hvilken er sentgotisk Krucifiks; Prædikestol (fra den gl. Kirke) fra c. 1600, under hvilken er anbragt Dele af den gl. Altertavle fra c. 1620; romansk Granitfont, ogsaa fra den gl. K., ligesom Klokkerne, af hvilke den ene er fra 1489. — Paa Kirkegaarden er begr. Godsadministrator Fr. Suhr, † 1891, og Hustru, † 1893, samt Folketingsmd. Jensen Brændholt, † 1905.

I Ugerløse holdtes i ældre Tid Merløse Herredsting; 1575 befaledes det flyttet til Holbæk, men 1579 flyttet tilbage til U., da Holb. laa alleryderst i Herredet. — Endnu i 18. Aarh. nævnes under Sognet en lille By, *Sonnerup*, med 2 Gde.

Ingen Gravhøje, men en halv Snes Dysser findes i Sognet, især i den nordl. Halvdel; 5 af dem er fredl.: en Runddysser i Nyrup Skov og en lign. i Fledskov, en Langdysser i Kæmpehøjskoven, under Ubberup et Dysseskammer og under Ugerløse en noget forstyrret Langdysser.

Undløse Sogn (*U.-Søndersted Km.*), det største i Herredet, omgives af Annekset Søndersted, Ugerløse S., Sorø Amt (Alsted Hrd.), Stenlille og Niløse S. samt Tuse Hrd. (Skamstrup og Frydendal S.). Kirken ligger c. 15 km SV. for Holbæk og 22 km NV. for Ringsted. Jorderne, for en Del lerede, er mod S. og Ø. gode, men mod N. og V. mindre gode, nogle Steder endog daarlige; mod N. er de højtliggende (højeste Punkt 74 m), og bakkede, men falder af mod S. til Aamosen, der ligger ved Sydgrænsen. Henved $\frac{1}{6}$ af Arealet er dækket med Skov (Østrup Sk. og en Del af Syvendsk., under Baroniet Løvenborg, Friheden og Vedbjærg Sk., under Kongsdal, Nørresk. og en Del af Møllesk., under Torbenfeld). Gennem Sognet gaar Ringsted-Nykøbing Vejen.

Befolkning i 1916: 1482 (1801: 821, 1850: 1256, 1901: 1322), boende i 303 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 397 Td.; 56 Gde med 367 og 131 Hse med 30 Td. Hartk. samt 86 jordløse Huse. Ejds. (1916): 3825, deraf Jordv.: 2290. Areal: 3754 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 55 ha, Rug 168, Byg 286, Havre 267, Blands. til Modenhed 311, Kartofler 31, Foderroer 183; Brak udgjorde 218 ha, Grønfoder og Græsning 1167, Haver o. l. 39, Tørvemoser 125, Skov 718, ubenytt. 2, Vandar. 10. Kreaturhold (1919): 535 Heste, 1542 Stk. Hornkv. (deraf 811 Køer), 46 Geder, 126 Faar, 612 Svin (1914: 2802).

I Sognet Byerne: *Undløse* (Ondløse, c. 1370 Wndløsæ), ved Landevejen, med Kirke, Præstegd., Skole, Børnehjem (tidl. Folkehøjskole, opf. 1873 — se A. Th. Grønborg, Ondl. Højskole 1873-1913, Brønderslev 1913 —, solgt 1918 til Staten, der har indrettet den til Børnehjem), „Undl. Enkesæde“ (opr. 1845 af F. H. J. Estrup for Enker efter Præster og Skolelærere i U. og til en kvindl. Haandgerningsskole), Kro, Andelsmejeri, Mejeri, Teglværk, Haandværkere, Kbmshdrl.; *Østrup* (c. 1370 Østorp), ved Landevejen, med Skole; *Ulvig* (1361 Ulsvig); *Ulkestrup* (1271 Ulke-thorp) med Skole, Ml. og Kbmshdrl.; *Tømmerup* (1332 Thumethorp). Saml. af Huse: *Fugleaa*, *Undløse Oredrev*, *Faarefælled*.

Hovedgaarden *Kongsdal* har 67,7 Td. H., Ejds. 547, deraf Jordv. 347; c. 430 ha, deraf c. 68 Eng, Resten Ager; desuden hører til den *Kildegaard*, c. 10 Td. H. med c. 61 ha, deraf 52 Eng. Skovene, der hører til Godset, har 7 Td. Ager og Engs H. og 5 Td. Skovsk., c. 292 ha. Til Godset hører 4 Bøndergde med c. 17 Td. H., 133 ha, og c. 20 Fæste- og Lejehuse med c. 10 Td. H., 83 ha. Hele Godsets Ejds. er 1093. — *Ulviggd.* (c. 15 Td. H., Ejds. 152, deraf Jordv. 107; c. 131 ha, deraf Eng 27, Skov 1, Resten Ager, 7 Arbejderbl.) og *Tømmerupgd.* (14,2 Td. H., Ejds. 135, deraf Jordv. 96; c. 147 ha, deraf Ager 64, Eng 78, 1 Arbejderbl.), begge under Torbenfeld, se p. 486.

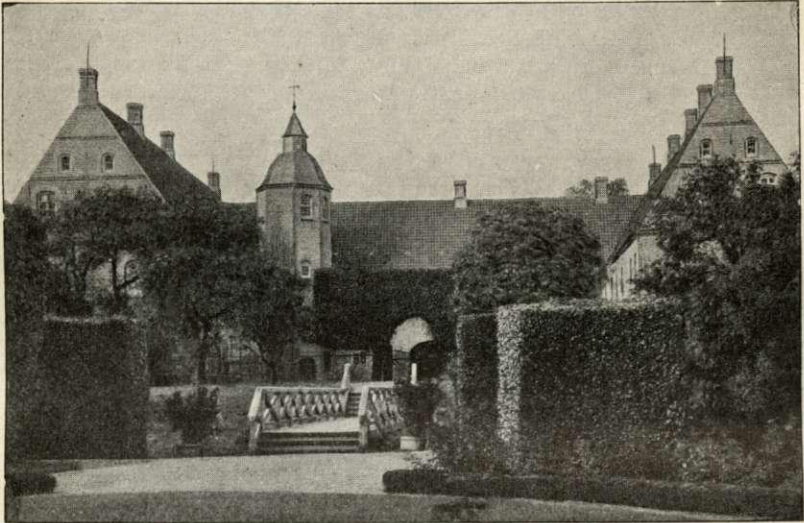
Undløse S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Holbæk og hører under Rets- og Politikr. Holbæk Kbst. m. m., Holb. Amtstuedistr., Holb. Lægekr., Holb. Skattekr., Tuse Hrds. Skyldkr., Amtets 1. Folketingsvalgkr., 1. Forligskr. og 2. Udskrivningskreds' 26. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, en i Middelald. berømt Valfartskirke, Skt. Laurentii Kirke, er en romansk Kampstenskirke, der overhvalvedes c. 1450, kort derefter nedreves Koret, og Skibet forlængedes mod Ø., og ved samme Tid tilføjedes Taarn, et Vaabenhus mod S. og et Nordkapel, der indviedes 1441 af Broder Søren, Bisp af Færøerne, til Ære for Hellig Olaf; nu er det Gravkapel for Fam. Hauch (her hviler Kmhr. A. H. v. Staffeldt, † 1759, med Hustru og dennes 2. Mand, Generallieutn. A. Hauch, † 1782, begge af Kongsdal; af Staffeldt hænger der i Kapellet et Rytterbill. paa Kobber, se Lund, Mal. Portr. IX, 97). I Middelald. har der i Kirken været 4 Altare indviede til Skt. Laurentius, Katharina, Anna og Olaf. Altertavle i Barokstil; Prædikestol af Abel Schrøder fra 1643, skænk. af Fr. Reedtz og Hustru; romansk Granitfont; paa Korets Nordvæg et Krucifiks med Kors fra c. 1300; Præstestol fra 1603, Degnestol fra 1587; Stolegavle i Ung- og Højrenæssancestil, nogle med Fr. Reedtz' og Fru Karine Rostups fædr. og mødr. Vaaben, fra 1591. Alterkalk fra 14. Aarh. med en smuk Fod. Barokt Epitaf. uden Indskr. I 1918 er der i det gl. Skibs Hvalvinger afdækket gode Kalkmalerier fra c. 1450 (Jesu Hist., Laurentii Martyrium og Legende om Skt. Stephen, der stjæles fra Moderens Barselseng). — Paa Kirkegaarden Marmorment med Relief (Hektors Afsked med Andromache) af V. Bissen over Historikeren, Etatsrd. H. F. J. Estrup, † 1846, og Politikeren J. B. S. Estrup, † 1913, med Hustru Baronesse Holsten-Charisius, † 1896. — Præsten F. C. Dreyer, † 1703, har 1664 forfattet en Beskr. over U., der findes som Mskr. i Kgl. Bibl., hvori Afskr. af 11 Breve om Kirken i Middelald. (trykt i Estrups ndfr. anf. Bog om Tygestrup).

Præstegaarden er meget gammel; ifl. Præstebogen er den ombygget af Præsterne Rasmus Oisen († 1608) og Oluf Jørgensen Bagge († 1722) 1708 og ofte senere, sidste Gang 1918. (C. H. Rørdam, Svundne Dage, Erindr. fra O. Præstegd. etc., Kbhvn. 1916).

Kongsdal. Absalon skånkede 1180 største Delen af Undløse By til Sorø Kl., der tilkøbte sig Resten af Byen og deraf opr. en større Gd. eller Ladegd., men allerede

1205 kom Gd. og Gods ved Mageskifte tilbage til Skjalm Hvides Slægt. Saaledes tilhørte Gaarden, som i 13. Aarh. fik Navnet *Tygestrup* (1361 Thygistorp), Marsken Stig Andersen (Hvide), der boede paa Gaarden, indtil han blev fredløs, og hans Sværd skal være blevet opbevaret her lige til 1657, da de Svenske tog det. Marsk Stigs Sønnesøn, Marsken Stig Andersen, gjorde atter Tygestrup til Klosterods, da han 1361 skænkede det til Antvorskov Kl.^{*)}, hvorunder Gaarden hørte lige til 1580, da Klosteret inddroges under Kronen, og en af Fr. II's Yndlinge, den ældre Peder Reedtz († 1607), fik Tygestrup, hvis Hovedbyggn. med andre Bygn. han opf. og delvis fuldendte i Slutn. af 16. Aarh. (over Porten har der tidl. siddet en Sten med Indskriften; „Gud Naade Konning Frederik. Gud og hannem tacker jeg“). Hans Sønnesøn, Gehejmerd. P. Reedtz, afstod Gaarden 1669 til Fr. III, som gav den Navnet Kongsdal. En kort Tid var den overladt til Fr. III's Søn, Prins Jørgen, derefter, efter Kongens Død, til Chrf. Parsberg. Aar 1672 mageskiftede Kronen den mod en Del Gods i Fyn til Otto Powisch til Saltø. Derefter ejedes

Kongsdal.

den af Vald. Gabel († 1725), der 1698 solgte den til Caspar Bartholin til Hagestedgd. († 1738). Han solgte den 1703 til Etatsrd. Lars Andersen, efter hvis Død den 1714 ved Auktion købtes for 6600 Rd. af Generallieutn. Gregers Juel, som 1725 afhændede den til Justitsrd. Jacob Hjort; men s. Aar blev den ved Auktion solgt for 22,000 Rd. til Assessor Conr. Bøfke, der straks efter overdrog den til sin Svigerfader Justitsrd. Lorents Krøyer. Denne solgte den 1731 for 28,000 Rd. til Kapt., senere Oberst Joh. Schack († 1748), hvis Enke 1756 afhændede den til Kmhr. Ad. Henr. Staffeldt († 1759). Dennes Enke ægtede 1761 Generallieutn. A. Hauch, som 1770 solgte den til Kmhr. Chr. A. Massov v. d. Osten, fra hvem den 1773 for 40,000 Rd. gik over til Kancellird. Lorents Lassen; 1794-1812 ejedes den af Sønnen Kammerrd. Niels Lassen, derefter bl. a. af Jacob Bentzen Resch indtil 1835, da den for 130,000 Rd. købtes af Dr. H. F. J. Estrup († 1846), hvis Søn, den kendte Statsmand J. B. S. Estrup († 1913) overdrog den 1908 til Sønnen Kmhr. Hector E. († 1914), hvis Enke Mathilde E., f. Juel, nu ejer den. — Hovedbyggn. (der i 1880'erne er blevet restaur. og nu er rød) er omgivet af Grave og består af 3 anselige, grundmur. Fløje i to Stokv.; ind til Gaarden staar et ottekantet Trappetaarn med spaantækket Kuppelspir. Haven er til Dels i fransk Stil (H. F. J. Estrup, Tygestrup, som det var, og som det er, en hist.-statist. Beskr., Kbh. 1838).

*) Johannes Nielsen de Thyggæstorp 1344 og Peder Jensen de Tyggætstorp 1384 har vel været forleuede med Gaarden; 1384 nævnes ogsaa en Adelsmand Nicolaus Diekn de Thydgisthorp.

I Nærheden af Kildegaard ligger *Hellig Kors Kilde* (ogsaa kaldet Jomfrukilde el. Skt. Hans K., indhegnet som en alm. Brønd), hvortil der valfartedes langt op i 19. Aarh. Skt. Hans Aften; de valfartende ofrede i en derværende Blok. Nogle Votivkors af Træ skal Chr. IV if. Sagnet have forsøgt at omhugge, men hans Sværd sprang itu. Paa en Mark N. for Kirken holdtes endnu i Beg. af 19. Aarh. Kildemarked Skt. Hans Dag (tidl. Skt. Søren's Dag). Ikke langt fra denne Kilde findes en *Skt. Laurentii Kilde*. (Se Nykøbing Dagblad ^{14/7} 1907.)

Kun under Østrup kendes Oldtidsmindesmærker, i alt 13, udelukkende Stengrave. Mærkeligst er en Høj VSV. for Østrup med en stor, dobbelt Jættestue, og ikke langt derfra ligger en tokamret Langdysse; begge disse Mindesmærker er fredl., ligesom i Østrup Skov en Langdysse og to Dyssekamre, N. for Østrup et Dyssekammer og SV. for Byen en Langdysse.

Søndersted Sogn (Undløse-S. Km.), Annekts til Undløse, omgives af dette, Ugerløse, Kvanløse og S.-Jernløse S. samt Tuse Hrd. (Fryndendal S.). Kirken ligger c. 12 km SV. for Holbæk. I den sydl. Del er Jorderne højtliggende og meget bakkede og delvis af mindre god Beskaffenhed, i de øvrige Dele mere jævne og lermuldede. Egnen er i det hele meget smuk med sin Afveksling af Bakkestrøg

og Sletteland og med skønne Udsigtspunkter, omgivet af prægtige Skove paa de tre Sider; navnlig er Egnen ved Galø Oredrev særdeles smuk med sine stejlt affaldende Skrænter mod S., medens de mod N. blødt glidende gaar over i det flade Land; Galø Oredrev ligesom Syvendskov hører til Baroniet Løvenborg. Mod N. findes en Del Moser. Gennem Sognet gaar Ringsted-Nykøbing Landevej.

Befolkning i 1916: 653 (1801: 298, 1850: 678, 1901: 587), boende i 133 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 160 Td.; 36 Gde med 138 og 50 Hse med 22 Td. Hartk. samt 38 jordløse Huse. **Ejds.** (1916): 1394, deraf Jordv.: 836. **Areal:** 1154 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 22 ha, Rug 80, Byg 108, Havre 120, Blands. til Modenhed 111, Kartofler 10, Foderroer 89; Brak udgjorde 155 ha, Grønfoeder og Græsning 276, Haver o. l. 20, Tørvemoser 25, Skov 73, ubenytt. 4, Vandar. 1. **Kreaturhold** (1919): 222 Heste, 703 Stk. Hornkv. (deraf 384 Køer), 49 Geder, 53 Faar, 293 Svin (1914: 1271).

I Sognet Byerne: *Søndersted* (c. 1370 Swndersthweth) med Kirke og Skole; *Borup* (c. 1370 Bouethorp); *Sipperrup* (1360 Sippethorp) med Fattiggaard i Forb. med Alderdomshjem (for Undløse-S. Km.); *Kagerup* (1319 Kaghethorpp); *Jukkerup* (1688 Joherop). *Sipperrup Oredrev*, Hse. — Avlsgaarden *Frederikshøj* har c. 23,2 Td. H., Ejds. 200; c. 152 ha, deraf Ager 135, Skov 11, Eng 5,5; lidt af Jorderne ligger i Undløse S. *Lynggd.*

Søndersted S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører til de s. Kredse som dette samt til 2. Udskrivningskr. 25. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en romansk Kampestenskirke, der i gotisk Tid er overhvalvet og udvidet mod Ø., efter at Koret var nedrevet; fra s. Periode er Vaabenhuset mod S. og det lave Taarn i V. Altertavle fra 1620; Prædikestol fra 1642 (Abel Schrøder); romansk Granitfont; sengotisk Krucifiks over Præstestolen. Madonnabill. fra 13. Aarh. paa Loftet. Stolegavle fra 1588-90 med Indskr.: Hr. Rasmus Olsen Sogneherre.

Jukkerup Ladegaard under Løvenborg omtales i 17.-18. Aarh., vistnok nuv. Frederikshøj. Samtidig anføres en lille By *Bregnebjærg* med 3 Gde, i Dske Atl. 1774 hedder det, at de 2 da var nedbrudte.

Kun faa Oldtidsmindesmærker kendes; aneligst er en Langdysse ØSØ. for Søndersted.

Niløse Sogn omgives af Undløse, hvorfra det skilles ved Aamose Aa, Stenlille og Tersløse S. samt Løve Hrd. (Skellebjerg og Reerslev S.). Kirken ligger c. 22 km SV. for Holbæk og 15 km NNØ. for Sorø. Jorderne omkr. Niløse og Kongsted er noget højtliggende, bølgeformede med enkelte større Bakker (mod NV. Skebjærg), og lerede, i de øvrige Dele temmelig jævne, til Dels sandede og meget løse og lette. Sognet er rigt paa Moser, og der tilvirkes megen Tørv, navnlig i Verup Mose; til næsten alle Gaarde hører der nogen Mose, men det største Moseareal (c. 75 ha) hører under „Aamosen“ (se Stenlille S.). Verup Mose med de ret udstrakte lyngebevoksede Drag frembyder en ganske ejendommelig Natur.

Befolkning i 1916: 1062 (1801: 393, 1850: 748, 1901: 988), boende i 230 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 230 Td.; 42 Gde med 201 og 118 Hse med 29 Td. Hartk. samt 46 jordløse Huse. **Ejds.** (1916): 2223 deraf **Jordv.**: 1352. **Areale**: 1874 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 40 ha, Rug 116, Byg 157, Havre 138, Blands. til Modenhed 235, Kartofler 22, Foderroer 113, Sukkerroer 17; Brak udgjorde 127 ha, Grønføder og Græsning 561, Haver o. l. 26, Torvemoser 244, Skov 4, Vandar. 8. **Kreaturhold** (1919): 354 Heste, 1198 Stk. Hornkv. (deraf 629 Køer), 37 Geder, 108 Faar, 621 Svin (1914: 1749).

I Sognet Byerne: *Niløse* (Nidløse, 1257 Nyløsæ) med Kirke, Præstegd., Missionshus („Siloam“, opf. 1883), Skole, Forskole (opf. 1894), Andelsmejeri, Fællesmejeri (begge omtr. midt i Sognet) og Ml.; *Kongsted* (1296 Kungstwed) med Skole, Forskole (opf. 1912), Forsamlingshus (opf. 1904) og Ml. Saml. af Gde og Hse: *Niløse Holme*, *Mikkeshuse* m. m.

Avlsgaarden *Niløsegaard* har 29,5 Td. H., Ejds. 175, deraf **Jordv.** 123; c. 210 ha, deraf Ager 113, Eng 50, Mose 23 (c. 34 ha er fæstede bort). *Kirkebakkegaard* (c. 10 Td. H.); *Verupgd.* (c. 44 ha).

Niløse S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Sorø og hører under Retskr. Sorø Kbst. m. m., Politikr. Ringsted Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holbæk Lægekr., Kalundborg Skattekr., Tuse Hrds. Skyldkr., Amtets 3. Folketingsvalgkr., 5. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 44. Lægd. Kirken tilhører Sorø Akademi.

Kirken er en romansk Kampestenskirke, hvorfra dog nu kun den vestl. Del af Skibet staar. Taarnet, fra den senere Middelald., er af Munkesten, blandet med enkelte Kampesten; Vaabehuset, mod S., er væsentlig fra nyere Tid. Paa Gr. af Brøstfæidighed nedbrødes 1847 Koret og de gotiske Hvælvinger i Skibet; dette forlængedes og dækkedes med 3 Krydshvælvinger, Koret med 1. Ved en Restaur. 1865-66 ommuredes en Del af Taarnet, og Vaabehuset opførtes saa godt som fra nyt. Alterramme med Bill. af C. Schleisner (Christus i Gethsemane) fra 1865; Prædikestol fra 19. Aarh.; romansk Granitfont. Et gotisk Krucifiks findes nu i Sorø i „Saxos Celle“. Ligsten i Skibets Gulv, vistnok over Præsten Hans Albertsen Meyer, † 1709 (se Løffler, Sorø Akademis Landsbykirker, Kbh. 1896, p. 54). — Paa Kirkegaarden et 1892 opf. Ligkapel.

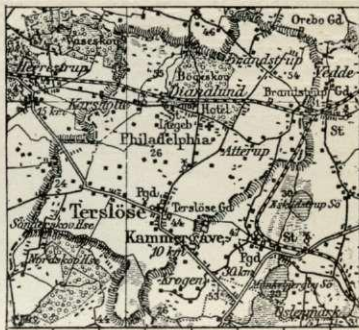
Niløsegaard er opr. af Oberst Rabe v. Kalckreuth († 1743) af 4 nedlagte Bøndergde. Ved Testam. af ³/₁₁ 1743 henlagde han Niløsegd. med sin anden Ejendom Hellestrup (Filinterup S., Alsted Hrd.) til en Pensionsanstalt for 10 aldrende og trængende, vel for-tjente Officerer „eller andre skikkelige Mennesker“ og 10 fattige paa Godserne, ligesom han traf andre Bestemmelser til Fordel for Fæsterne. Men da Stiftelsen paa Gr. af den paa Godserne hvilende Gæld ikke kunde sættes i Virksomhed, blev disse ved Fundt. af ¹⁴/₅ 1751 henlagte under Sorø Akademi med de dem efter Testamentet paahvilende Forpligtelser. Den ejes siden 1902 af A/S „Ny Kalkbrænderi“, Kbhvn.

Niels Aagesen „de Kungstved“ nævnes 1300; 1398 gav Niels Grubbe og hans Hustru Helene Svendsdatter deres fædr. Gd. i *Kongsted* til Sorø Kloster, hvor de selv tog Broderskab. Fru Helene havde for øvrigt alt 1389 givet en Fjerdedel af denne sin Hovedgd. til Niløse Kirke.

S. for Niløse ligger tæt sammen et Dyssekammer, en c. 38 m lang Langdysse med store Randsten og en Høj med en anselig Jættestue (alle fredl.). En endnu større, fredl. Langdysse ses V. for Kongsted. I øvrigt er Sognet næsten uden Oldtidsmindesmærker. Paa en Bakke, Lilleø, omgivet af Aamosen, er fundet Flintsager fra en tidlig Del af Stenalderen.

Tersløse Sogn (*T.-Skellebjerg Km.*)

omgives af Stenille og Niløse S., Løve Hrd. (Skellebjerg S., Anneks til Tersløse) og Sorø Amt (Slagelse og Alsted Hrdr.). Kirken ligger c. 27 km SV. for Holbæk og 10 km NV. for Sorø. De dels sand-, dels ler-muldede Jorder er noget højtliggende med Engstrækninger langs Hareholms Aa mod S. og Bjørnevads Aa mod V., der ved Sydvestgrænsen forener sig til Tuse Aa. I Sognet en Del Skov, deribl. Bøgeskov, under Sorø Akademi. Gennem Sognet gaar Landvejen til Kalundborg og Slagelse og Høng-Tølløse Banen.

Befolkning i 1916: 1835 (1801: 657, 1850: 971, 1901: 1195), boende i 307 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 303 Td.; 57 Gde med 245 og 138 Hse med 43 Td. Hartk. samt 55 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1916): 3344, deraf Jordv.: 1670. **Areal:** 1990 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 34 ha, Rug 161, Byg 251, Havre 199, Blands. til Modenhed 224, Kartofler 21, Foderroer 131; Brak udgjorde 184 ha, Grøn-foder og Græsning 516, Haver o. l. 38, Tørvemoser 5, Skov 149, Vandar. 8. **Kreaturhold** (1919): 410 Heste, 1372 Stk. Hornkv. (deraf 814 Køer), 37 Geder, 126 Faar, 652 Svin (1914: 2416).

I Sognet Byerne: *Tersløse* (1307 Therslæsæ), ved Landvejen, med Kirke, Præstegd., Skole, Ml., Andelsmejeri og Kbmdshdl.; Stationsbyen *Dianalund* — 1916: 34 Gde og Hse og 146 Indb. — med Andelsmejeri, Kbmdshdlr., Afholdshotel m. m. samt Jærnbane-st., Telegrafst. og Posteksp. Ved Dianalund ligger *Kolonien „Philadelphia“*, grl. 1898 af Overlægen A. Sell, nu en selvejende Institution, med en Afdeling for Epileptikere, en Afdeling for Sindssyge (foreløbig kun Kvinder) og et Sanatorium for nervesvage Kvinder, ialt 550 Pladser; midt i det store Bygningskompleks, der er anl. efter Pavillonsystemet og ligner en Villaby med mange Haver, ligger en lille, ^{12/11} 1911 indviet Kirke, der nu er Filialkirke til Tersløse. Andre Byer: *Brandstrup* (1377 Brendorp) med Skole og Kbmdshdl.; *Karsholte* (1296 Calfsholte) med Skole, Fattiggård med Aldersdomshjem for Tersløse-Skellebjerg Komm., og *Ml.*; *Atterup* (1387 Attorp).

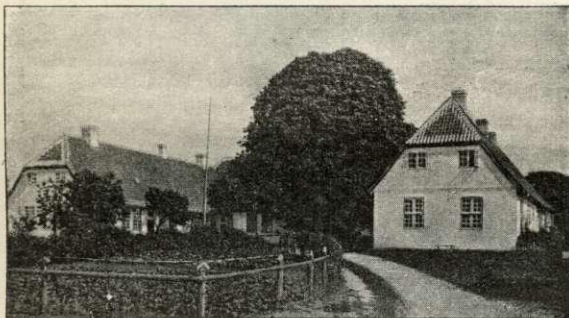
Til Hovedgaarden *Tersløsegaard* hører nu ingen Jorder mere — kun en stor Have med mange gl. Træer —, da Resten, c. 19 ha, bortsolgtes 1896 med Forpligtelse til at flytte Forpagtergaarden og Udhusene ud paa Lodden inden 20 Aar (se Kammergave). *Brandstrupgd.*

Tersløse S., een Sognekommune med Annekset Skellebjerg, har Tingsted i Sorø og hører under Retskr. Sorø Kbst. m. m., Politikr. Ringsted Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holbæk Lægekr., Kalundborg Skattekr., Løve Hrds. Skyldkr.,

Amtets 3. Folketingsvalgkr., 5. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 45. Lægd. Kirken tilhører Sorø Akademi.

Kirken er en romansk Kampestenskirke, hvis Kor i gotisk Tid er ombygget i Skibets Bredde. Kirken er desuden ved s. Tid blevet overhælvvet, og der er tilbygget Taarn mod V., Vaabenhus mod S. og Nordkapel, fortrinsvis af Munkesten. Kirken er restaur. 1864-65. Alterramme og Alterbill. (af C. Schleisner: Christus) er ligesom Prædikestolen fra 1875; romansk Granitfont. I Kapellet findes to Gravstene (tidl. i Koret), den ene over Erik Madsen Bølle til Tersløsegd. († 1562) og hans Hustru Fru Sophie Rud († 1555) med deres Bill. i hel Figur; den anden, den næststørste og en af de rigeste, Danmark ejer, er over Erik Bølles Datter, Kirsten, Jesper Krafses Enke († 1604) med hendes Bill. i hel Figur. Familien Klingenberg til Tersløse havde tidl. en aaben Begravelse i Taarnet. (J. B. Løffler, Sorø Akademis Landsbykirker, p. 59).

Tersløsegaard, opstaaet af nedlagte Bøndergde i Tersløse By, skal have tilhørt Anders Knudsen (Grosøn), g. m. Esbern Snares Datter Cecilie; 1344-60 ejedes den af Jon Grubbe, 1364 af Niels Grubbe, dennes Søn Ingemar Grubbe 1406, Tyge Grubbe 1383-

Tersløsegaard.

1412, Saxe Grubbe 1400, Niels eller Jens Grubbe 1411-21, hvis Datter Anne ægtede Anders Jensen (Passow), der 1451-65 skrev sig til Tersløse; deres Søn Chrf. Andersen besad Gaarden 1483. Til Tider synes den dog at have haft flere Ejere; thi 1382 nævnes Væbneren Jens Tuesen (Due) til Tersløse og 1408 Ridderen Hr. Hartvig Bryske. Den kom senere til Rosk. Bispestol og var 1518 beboet af Just Urne; efter Reformat. tilhørte den

Erik Madsen Bølle og Sønnen Mads Eriksen Bølle, † 1539, og derefter den ovenn. Erik Bølle og hans Datter Kirsten, derpaa Rigsrd. Steen Brahe († 1604) og hans Søn Otto Brahe, samt Henr. Lindenov, som 1668 solgte den til Rigsadmiral Henr. Bjelke († 1683). Hans Datter Edele Elisabeth bragte T. ved Giftermaal til Konferensrd., Generalpostdir. Poul Klingenberg til Højris osv. († 1723), hvis Datter Frederikke, Enke efter Konferensrd. A. T. Heespen († 1738), solgte den 1743 for 16,000 Rd. til Etatsrd. og Landsdommer Johs. Christensen, der atter 1745 solgte den til Ludv. Holberg. Fr. V oprettede af T. (c. 41,5 Td. H.) og Brorup (Slagelse Skt. Mikkels Lands., Sorø Amt) med Bøndergods $\frac{6}{8}$ 1747 Baroniet Holberg, som Holberg skænkede til Sorø Akademi. Ved Dokum. af $\frac{20}{1}$ 1748 (konfirm. $\frac{1}{8}$ 1754) skænkede han en Del af sine Ejendomme, som ikke før var indbefattede i Testam., deribl. T., til Akademiet, „til Publici Nytte og for at have et Monument efter min Død“, og indrettede tillige et Enkesæde (i den sydl. Sidefløj) med fri Bolig for en „skikkelig Enke“. Gaarden med den fordringsløse Hovedbyggn. er af stor hist. Interesse, da den i flere Aar var Holbergs kæreste Sommerbolig. At den er blevet bevaret, er Enkesædets Skyld. Thi medens Akademiet senere lod Gaardens Jorder udstykke og sælge og endelig 1817 afhændede Hovedgaardens Jorder (c. 125 ha) som Arvefæste*), maatte det beholde Bygningen, for hvis Vedligeholdelse der rigtignok intet blev gjort, og hvis enkelte Dele, med Undt. af den til Enkesædet bestemte Fløj, udlejedes. Endnu i 1830'erne stod dog Holbergs Bolig temmelig uforandret, saaledes Havesalen, Gangen, hvor han skal have taget sin Motion ved at sæve og hugge Brænde, og hans Arbejdsværelse i den nordl. Fløj; midt i Gaarden laa den Sten, hvorfra han plejede at stige til Hest; i Haven fandtes et Lysthus med et otekantet Stenbord, hvor han ofte arbejdede. Men Bygningen forfaldt efterhaanden mere og mere, og da man ikke vilde bekoste den Hovedreparation, som var nødvendig, hvis den ikke skulde styrte helt

*) De solgtes til J. K. Kvistgaard, men købtes Aaret efter af Oberstlieutn. Tillisch, Arvefæsteren paa Kammergave (s. d.), med hvilken senere de har haft Ejer fælles.

sammen, bestemtes det ved L. af ¹⁹/₂ 1861, at Enkesædet skulde nedlægges, og Bygningen sælges. Da købtes den ved Auktionen for 10,000 Rd. af Hofjægerm. G. J. R. Grüner til Ravnstrup sammen med Grev E. Frijs til Frijsborg, F. J. Frijs til Juellinge og Baron Rosenørn-Lehn til Guldborgland, for at den kunde blive bevaret efter Holbergs Bestemmelse, og ved kgl. Konf. af ²⁴/₁₂ 1861 opr. „Det af 4 Soranske Akademister opretholdt Holbergske Enkesæde paa Tersløsegaard“ med en Kapital paa 15,000 Rd., hvis Renter uddeltes til en Enke el. ældre Pige med fri Bolig for Livstid. Men det øvrige af Gaarden udlejedes, og da den atter var kommet i Forfald, tog Soransk Samfund sig af den, det købte Gaarden 1905 for 6000 Kr., og den er nu restaur. og saa vidt muligt ført tilbage til sin oprindl. Skikkelse (Martin Nyrop, Restaurationen fuldendt 1917), og den er nu en selvejende Institution. Bygn. bestaar af en 1 Stokv. høj Hovedfløj, der tidligst er fra Beg. af 18. Aarh. og senere er blevet forlænget, og to senere op. Sidefløje; Kælderen under Hovedfløjen stammer dog vistnok fra Middelalderen (14. Aarh.?). Tre Værelser er indrettede til et Slags Holberg-Museum. (Se Soransk Tidsskr. Ip. 160 flg., Soranerbladet 2. Aarg. p. 20; C. M. Smidt, i Tidsskr. „Kunst“, 1903; Vilh. Andersen, Holberg paa Tersløsegd., Kbh. 1904; Chr. Bruun, Holberg og Tersløsegd., Kbh. 1905.)

Sognets eneste velbevarede Oldtidsmindesmærke, en lille Langdyse Ø. for Atterup, er fredl.; andetsteds har der været nogle Dysser, hvorimod Gravhøje ikke kendes.

Stenlille Sogn, Anneks til Stenmagle i Alsted Hrd., Sorø Amt, omgives af Tersløse, Niløse og Undløse S., fra hvilket sidste det skilles ved Aamose Aa, samt Sorø Amt (Alsted Hrd.). Kirken ligger c. 23 km SSV. for Holbæk og 12 km NNØ. for Sorø. De noget højtliggende Jorder er ujævne, dels bakkede og stenede, dels sumpede, navnlig mod N. og NØ. (Aamosen), nogle Steder dog ogsaa lerede. I Sognet en Del Skov (Nordskoven, Orebo Sk., Sandlyng Sk., Laarup Plantage, den sidste Naalesk.). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Holbæk til Sorø og Slagelse og Høng-Tølløse Banen.

Befolkning i 1916: 1409 (1801: 456, 1850: 829, 1901: 1134), boende i 342 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 244 Td.; 42 Gde med 197 og 123 Hse med 26 Td. Hartk. samt 47 jordløse Hse. **Ejdsksk.** (1916), 4344, deraf **Jordv.**: 2525. **Areal:** 2236 ha, hvoraf (1912) besaaet med Hvede 28 ha, Rug 164, Byg 144, Havre 186, Blands. til Modenhed 160, Kartofler 24, Foderoer 118 Sukkerroer 9; Brak udgjorde 147 ha, Grønfoder og Græsning 548, Haver o. l. 25, Tørve moser 124, Skov 488, Vandar. 9. **Kreaturhold** (1919): 370 Heste, 1259 Stk. Hornkv. (deraf 686 Køer), 33 Geder, 130 Faar, 630 Svin (1914: 1978).

I Sognet Byerne: **Stenlille** (c. 1370 Stenlæsæ litlæ), ved Landevejen og Banen — 1916: 140 Gde og Hse og 540 Indb. (1911: 498) —, med Kirke, Præstegd., Missionshus (opf. 1913), Skole, Mellem- og Realskole (opr. 1904), Apotek (opr. 1903), Lægebl., Filialer af Banken for Sorø og Omegn og Bondestandens Sparek., Vandværk (anl. 1906), Kro, Afholdshotel, Ml., Andelsmejeri (Raabjærg), Kbmshdlr., Haandværkere og fl. industrielle Anlæg, deribl. en Kalksandstensfabr., samt Jærnanest., Telegrafst. og Posteksp.; **Saltofte** (1416 Saltoftæ) med Kbmshdl.; **Tjørntved** (1581 Thiørnetwed); **Skurup** med Missionshus (opf. 1896); **Sandlyng**; **Laarup** (1259 Lothorp); **Orebo** med Skole.

Bodal, Gd., opr. 1904, ejes af et engl. A/S „Aamosen“ siden 1911, Aktiekap. 165,000 Kr., c. 48,9 Td. H., Ejdsksk. 1164, deraf Jordv. 989; c. 1091 ha, hvoraf

c. 110 Ager, Resten Mose (i Stenlille, Undløse, Niløse og Stenmagle S.), 6 Lejehuse; Selskabet driver en betydelig Tøryeindustri; fra Aamosen fører en smalsporet Bane til Vedde Station og en bredsporet til Stenlille St. (tidl. dreves Ejendommen nærmest som Fabrik, Parafinfabr., Teglværk m. m.). *Sandlynggaard* (1916: 12,8 Td. H., Ejds. 155, deraf Jordv. 111, c. 117 ha, 1918: c. 15 Td. H., 145 ha, deraf 11 Mose). *Kvellinghøj*, Gd. (c. 9,5 Td. H.). *Orebogd.*

Stenlille S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Sorø og hører under Retskr. Sorø Kbst. m. m., Politikr. Ringsted Kbst. m. m., Holbæk Amtstuedistr., Holbæk Lægekr., Kalundborg Skattekr., Tuse Hrds. Skyldkr., Amtets 3. Folketingsvalgkr., 5. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 46. Lægd. Kirken tilhører Sorø Akademi.

Kirken er en romansk Kampstenskirke med gotiske Hvalvinger; i Middelalderens Slutning tilføjedes Taarn i V. og Vaabenhus i N. I 18. Aarhundredes 2. Halvdel (1759?) og 1859-60 er Kirken blevet restaur. Nogle senromanske Kalkmalerier (en Palmettebort omkr. Korbuen, og paa Væggen ved Buen Ærkeenglen Mikael) er fremdragne af Kornerup 1883. Altertavle med Bill. fra 1861 af J. Roed: Christus med Barnet; Prædikestolen, hvis ældste Dele er fra 1586, er et af gammelt og nyt sammenflettet Arbejde; af den romanske Granitfont er kun Kummen bevaret. I Kirken er ungotsk Krucifiks og en Laurentiusfigur. I Koret er 1911 indsat et Glasmaleri (Peders Fiskedræt og Christus prædiker fra Skibet). Den ene Klokke er fra 14. Aarh. (Se Løffler, Sorø Akad. Landsbykirker p. 56).

Den 7-800 ha store Mosestrækning *Aamosen* paa begge Sider af Aamose- el. Halleby Aa nævnes første Gang 1364; et glt. Navn paa den er „Susen“. Den begynder mod Ø. omtr. ved Tostrup og naar mod V. til Højdedragene i Sæby Sogn (Løve Hrd.). Mosen, som for et Aarh. siden skal have været indtil 3600 ha, var tidl. saa godt som ufarbar, da den var et eneste bundløst Morads, ja om Vinteren endog een stor Sø; men da Bromølle (Holmstrup S., Skippinge Hrd.) nedlagdes ved 1770 og Vandstanden sænkedes, blev Forholdene bedre; store Arealer indtoges til Græsning og Tørveskær, og der anlagdes Veje med Broer over Aaen.

1416 nævnes *Egegaard* (Egegardh) i Sognet.

Ved Saltofte findes en *Skt. Laurentii Kilde* (Dske Atlas: Skt. Lauritz K.), hvortil der valfartedes af Syge endnu helt op til 1870, og hvor der holdtes Kildemarkeder.

Især under Saltofte er og har der været flere Oldtidsmindesmærker, af hvilke to Langdysser er fredl. Ikke langt derfra, S. for Stenlille, ses en stor Gravhøj med Jættestue (fredl.); velbevaret er endvidere en Høj i Orebo Sk. Fra en Bakke, Magløg, i Aamosen hidrører en Del Flintstager, hovedsagelig fra en tidlig Del af Stenalderen; ved Sandlynggd. er fremdraget en lille Gravplads fra Folkevandringsstiden.

Tuse Herred.

Sognene: Udby, Hørby, Hagedsted, Gistinge, Tuse, Kundby, Hjembæk, Svinninge, Jyderup, Stigs-Bjærgby, Mørkøv, Skamstrup, Fryndendal.

1584

Herredet, der er det midterste i Amtet, omgives af Merløse Hrd., fra hvilket det for en Del skilles ved Tuse Aa, Holbæk Fjord, Orø Sund (Vesterløb), den østl., ikke udtørrede Del af Lammefjord, Ods Hrd. (mellem hvilket og Tuse Hrd. den vestl., nu udtørrede Del af Lammefjorden er delt), Skippinge Hrd. og paa en kort Strækning mod S. Løve Hrd., mod hvilket Aamose Aa danner Grænsen. Dets største Udstrækning fra N. til S. er c. 22 km; mod S. løber det spidst til, paa Midten har det en Bredder af c. 13 km, men den nordl. Del er over 22 km bredt, da det mod NØ. udsender Halvøen